

Финансов навигатор

онлайн списание за студентски инициативи

том 8, брой 1, май 2023

Съдържание

Изследвания

Виктор Йорданов

Фискалната политика и мерките срещу енергийната криза в ЕС 2

Велико Дженов

Стабилна ли е банковата система? 7

Билги Салиева

Кредитният риск на банките в България 14

Мнение

Любомира Николова

Сигурността на личните данни в банкирането: анализ на киберзаплахите и методи за защита 20

Проекти

Седмица на парите в ИУ-Варна с партньорството на Junior Achievement Bulgaria 25

Изяви

Национален конкурс за студентско есе 26

Икономически
университет
Варна

Център за финансови
изследвания и
развитие

Издателски екип

доц. д-р Стоян Киров
главен редактор и
ръководител на ЦФИР

Редакционен съвет

проф. д-р Стефан Вачков
ръководител катедра „Финанси“
на ИУ-Варна
доц. д-р Любомир Георгиев
зам. ръководител катедра „Финанси“
на ИУ-Варна
доц. д-р Светлана Герчева
гл. ас. д-р Александрина Панчева
гл. ас. д-р Пламен Джапаров

Адрес за контакти

Варна 9002
Бул. „Княз Борис I“ 77
Икономически университет - Варна
Център за финансови
изследвания и развитие
<http://www.ue-varna.bg>
fin_navigator@ue-varna.bg

Списание не изплаща хонорари, тъй като няма комерсиален характер.
Всеки автор носи отговорност за отстояваните идеи, съдържанието и стилово оформление.

Виктор Йорданов

Фискалната политика и мерките срещу енергийната криза в ЕС

Виктор Йорданов е студент четвърти курс, специалност „Финанси“ в Икономически университет – Варна. Завършил е Професионалната гимназия по електротехника във Варна, специалност „Системно програмиране“. В основата на настоящата статия е докладът, представен от автора на студентската научна конференция, организирана от ИУ-Варна през месец май 2023 г. За контакт с автора: Viktor2901@abv.bg.

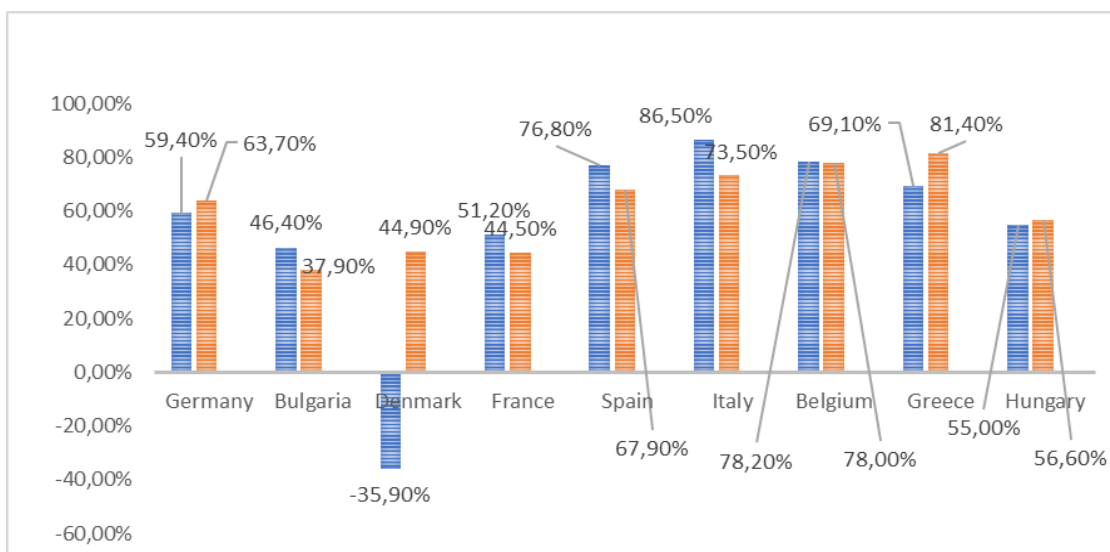
Въведение

В статията се изследват, анализират и оценяват фискалните мерки, предприети от ЕС (EU27) и България в частност, за овладяване на енергийната криза, породена от двете най-значими събития на двадесет и първи век - пандемията COVID-19 и войната на Русия срещу Украйна. За целта са използвани два базисни източника – Икономическият бюлетин № 8 от 2022 г. на Европейската централна банка (ЕЦБ), посветен на мерките, предприети от ЕС и оценка на тяхната ефективност. Използвана е и електронната таблица, публикувана от Buegel (признат за най-голям “think tank” в Европейския съюз), съдържаща всички фискални политики и интервенции, предприети от Европейския съюз и Обединеното кралство в отговор на съвременната енергийна криза.

1. Енергийната криза в ЕС

През 2000 г. осредненият показател за енергийна зависимост на ЕС е възлизал на 56,3%. Този показател характеризира степента, до която една страна (или в дадения случай - ЕС като цяло) разчита на внос, за да посрещне енергийните си нужди. По-конкретно, стойността на индикатора за най-развитите икономики в ЕС е също над 50%. Както е видно от фиг. 1, за Германия той е 59,4%, за Франция - 51,2%, за Италия - 86,5% и за Испания - 76,8%.

През 2020 г. отчетеният среден показател за ЕС нараства на 57,5%. В абсолютна стойност увеличението на зависимостта от внос на електроенергия за изминалите две десетилетия не изглежда съществено, но това на което трябва да се обърне внимание, са значителните 57,5% внос за посрещане на енергийните нужди.

Фиг. 1. Енергийна зависимост.¹

Източник: Eurostat

Вярно е, че при равни други условия, това процентно отношение само по себе си не би било разрушително за европейската икономика, но в комбинация с факторите през късната 2020 г., ситуацията драстично се променя.

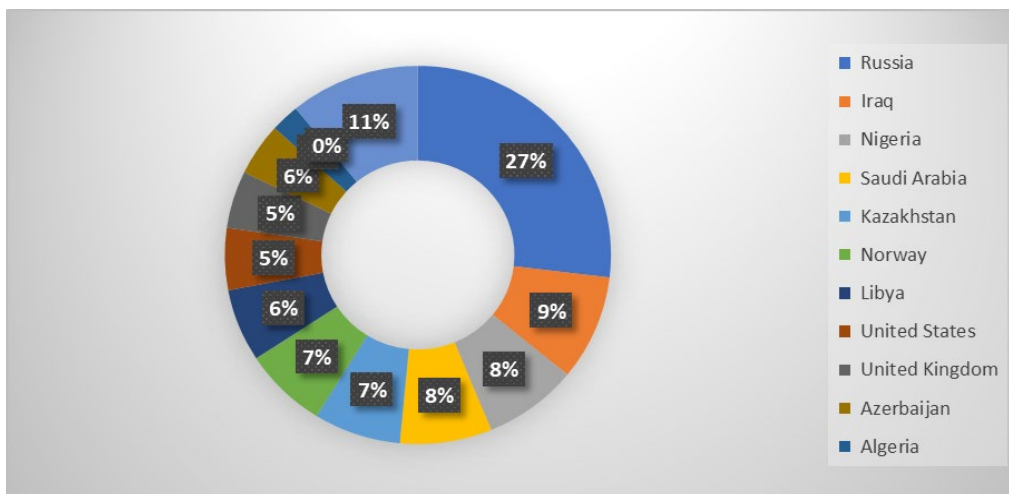
През 2020 г. пандемията от COVID-19 завладя света, принуждавайки голяма част от бизнеса и най-вече фирмите от реалния сектор да ограничат дейността си или да навлязат в хибернация. Светлина в тунела проблясва, когато в края на 2020 г. и началото на 2021 г. Световната здравна организация (WHO) одобри първите ваксини за борба с вируса. Посредством тяхното разпространение и прилагане, страните от Европейския съюз, както и в световен мащаб, започват постепенно да вдигат ограничи-

телните мерки, което води до бум на бизнеса. Производственият сектор, като най-голям потребител на енергийни ресурси, поражда нова тенденция за покачване цената на петрола и природния газ.

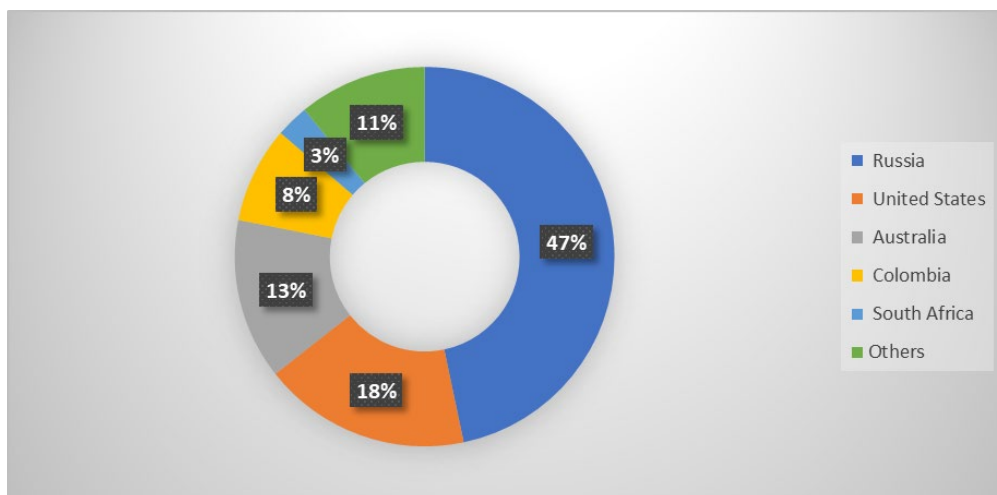
Вносът на енергийни суровини от страните на Европейския съюз към октомври 2021 г. е изключително доминиран от руски доставчици. По-конкретно, 27% от петрола, внесен в ЕС, е с произход Русия, следвана от Ирак (9%), Нигерия и Саудитска Арабия (по 8%) (фиг. 2a). Същевременно 47% от внесените въглища, отново са с руски произход, както е видно от фиг. 2b. На второ и трето място са САЩ (18%) и Австралия (13%). Освен това, най-важният за Европа енергиен източник - природният

том 8, брой 1, май 2023

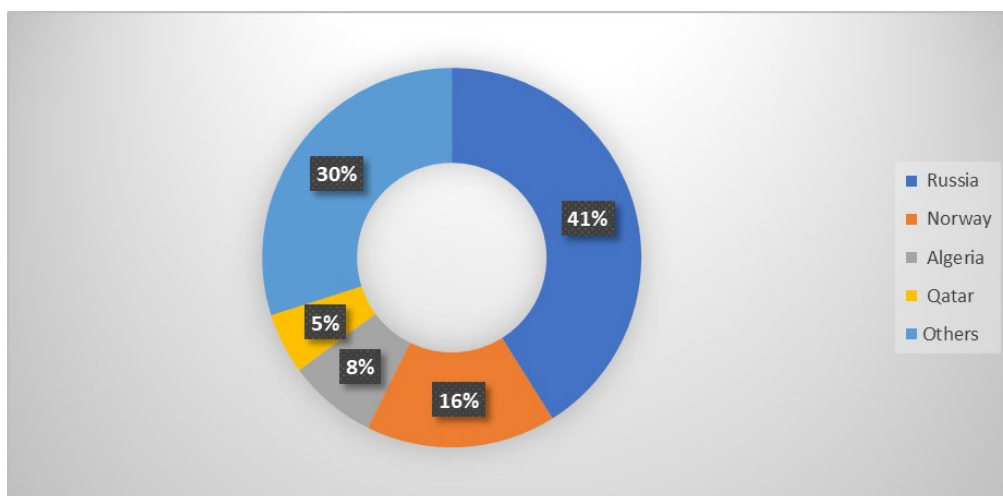
газ (поради по-ниското ниво на замърсяване на околната среда и съответствието му със зелените политики на ЕС), отново е с 41% руски произход (вж. фиг. 2с).

Фиг. 2а. Внос на петрол (ЕС).

Фиг. 2б. Внос на въглища (ЕС).

Фиг. 2с. Внос на природен газ (ЕС).

Източник: Eurostat

Тази огромна свръх зависимост на Европа към един енергиен доставчик с конфликтно минало и не особено голяма надеждност, дори и през 21-ви век, оказва негативно влияние върху европейската икономика. Русия никога не е била най-надеждната държава, показано от военните ѝ действия през 2014 г., когато анексира Крим, но достига нови висоти, когато на 24 февруари 2022 г. неоправдано нападна Украйна.

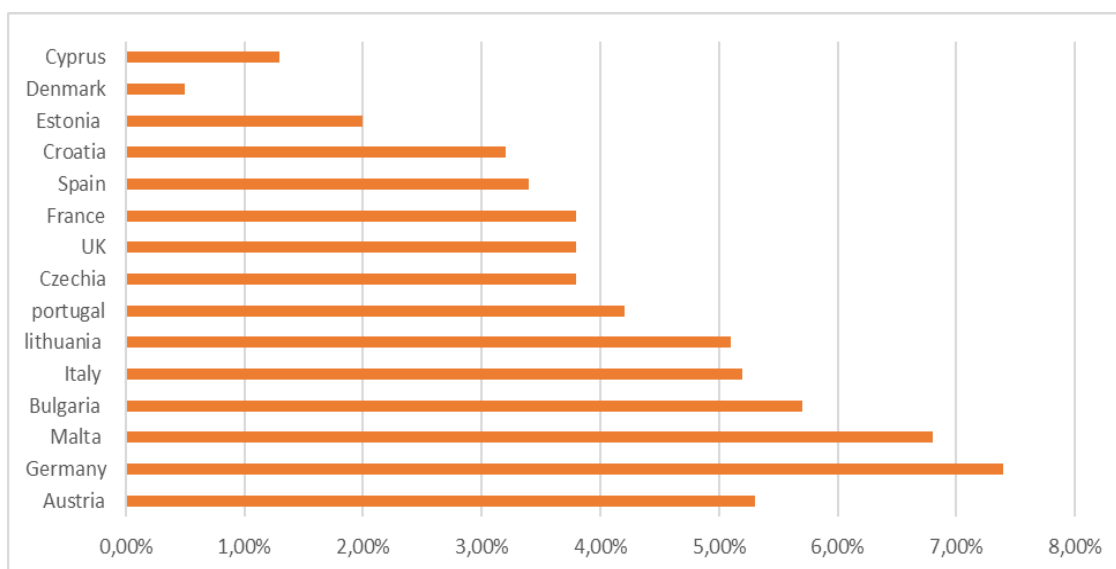
В противовес на варварските действия, ЕС и САЩ налагат тежки санкции върху Руската федерация с цел да прекрати войната. За съжаление военните действия не спират, а Русия отвърща на санкциите, напълно осъзнавайки позицията си на главен доставчик на енергийни суровини за Европа. Така например президентът Владимир Путин подписва указ, изискващ всички купувачи от „неприятелски“ страни да плащат в рубли, считано от април 2022 г.

Въпреки ново въведената политика на Русия, купувачи от Полша, Дания, Финландия и Холандия отказват да спазват поставените условия, поради което доставките им на природен газ биват ограничени, а по-късно и на-

пълно прекратени. Германия, Италия, Франция и Австрия намират заобиколен начин на плащане, но те също не получават целия газ, от който се нуждаят. Така целият Европейски съюз остава без най-големия си доставчик на природен газ. На този фон цените на енергийните суровини отбелязват сериозен ръст. Впоследствие през ранната 2022 г., когато Европа трябва да рестартира икономиката си и да се отърси от пандемията, нова бариера застава на пътя ѝ. Като резултат от натрупването на всички тези негативни фактори, в средата на 2022 г. за пръв път от 20 години се наблюдава падане на курса на еврото спрямо долара под 1 към 1.

2. Фискална политика и мерки

От началото на енергийната криза през септември 2021 г., 646 милиарда евро биват разпределени и насочени от страните членки на ЕС, за да предпазят потребителите от нарастващите разходи за енергия. В разпределението на средства като процент от БВП води Германия със заделени близо 7,5%, следва Малта с 6,8%, на трето място е България с 5,7% (фиг. 3).

Фиг. 3. Заделени средства в ЕС и ОК с цел подпомагане потребители на енергийни ресурси.

Източник: Bruegel Datasets

Тези цифри представляват бюджетните разпределения и заделените средства, което означава, че все още може да не са напълно изразходвани. В Италия са обявени краткосрочни мерки и незабавно изразходвани повечето от заделените средства, но в Германия бюджетите биват по дългосрочно ориентирани.

От гледна точка на икономическата политика - един от най-важните въпроси относно тези интервенции (направени от ЕС) е дали те са били насочени към определени категории (например най-уязвимите лица) или не. При проучване на финансирането, разпределено и предназначено конкретно за домакинствата, е установено, че правителствата на ЕС до голяма степен предпочитат нецелеви мерки за „изкривяване“ на цените, в сравнение с целеви мерки за подпомагане на доходите. Според Sagaravatti, Tagliapietra и Trasi, целевите мерки представляват само 27% от общото изплатено финансиране, докато нецелевите мерки - останалите 73%.² Това най-веро-

ятно отразява спешността на действията по време на пика на енергийната криза, тъй като тези мерки са сравнително лесни за въвеждане и техните ефекти се усещат веднага от потребителите.

България, подобно на ЕС, също въвежда главно нецелеви фискални мерки във връзка с енергийната криза. Някои от най-важните са:

- На 22 октомври 2021 г. българското правителство обяви инструмент за компенсиране на компаниите с €55/MWh за два месеца. Необходимите 225 милиона евро за субсидиите са от данъка върху свръх печалбата на АЕЦ Козлодуй.
- На 16 декември 2021 г. новата управляваща коалиция гласува замразяване на цените на тока и парното за домакинствата до края на март 2022 г.
- На 16 май 2022 г. България приема поредица от пакети за помощ в размер на 1,1 милиарда евро, насочени към цената на бензина и нарастващите цени на енергия-

том 8, брой 1, май 2023

та за потребителите. Те компенсират напълно бизнеса за 14% увеличение на цената на газа. Също така се замразяват цените на енергията за домакинствата, използвайки юли 2021 г. като праг. Българското правителство покрива 80% от цените на електроенергията над €102/MWh и цената на бензина се намалява с 13 стотинки на литър от юли 2022 г. до края на годината за домакинствата. Отменят се акцизите върху природния газ, електроенергията и метана.

Интервенции от този вид (нецелеви) са проблематични по няколко причини. Първо, намаляват стимула за пестене на енергия, като подкрепят потребителското търсене и следователно влошават дисбаланса между търсенето и предлагането на енергия, който е в основата на кризата. Това е така, защото политики като ценови тавани предотвратяват преминаването от пазарните цени на едро към цените на дребно, плащани в сметките за комунални услуги на потребителите. В резултат на това потребителите не се сблъскват с действителната цена на енергията, която консумират, и нямат ценови стимул да намалят потреблението си.

Второ, намаляването на акцизите на изкопаемите горива може да е било социална и политическа необходимост в разгара на енергийната криза, но е в контраст с ангажиментите за енергиен преход. Както отбелязва Международната агенция по енергетика (IEA), големите суми, изразходвани за намаляване на сметките за енергия за потребителите, не само демотивират енергоспестяването и преминаването към по-чисти енергийни алтернативи, но също така подкрепят традиционните изкопаеми горива. Подобни интервенции са скъпи за поддържане във времето. Въпреки, че може да са сред най-бързите за внедряване, те са фискално тежки за поддържане и реалната им цена може да се окаже значително по-висока от предвидената, когато пазарните цени останат високи за по-дълго време.

Трето, нецелевите интервенции не са непременно справедливи. Общите мерки, които се прилагат за всички, в крайна сметка подкрепят заможните потребители в най-високата част от разпределението на доходите, които може да не се нуждаят от помощ за своите сметки за енергия.

Някои мерки за потискане на цените могат дори да бъдат регресивни. Така например, Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (OECD) установява, че в една трета от европейските страни домакинствата с високи доходи харчат по-големи дялове от доходите си за автомобилни горива, отколкото домакинствата с ниски доходи.³ Това означава, че намаляването на акцизите върху бензина и дизела може да е регресивно в тези страни. Друг основен проблем на нецелевите интервенции е потенциалната обратна реакция срещу отменянето им. Тъй като голяма част от фискални политики биват приети в разгара на кризата, повечето от тях са без крайна дата. Впоследствие, когато пикът на кризата е отминал, много от правителствата в ЕС срещат трудности по прекратяването на субсидиращите си програми.

В тази посока е и становището на ЕЦБ.⁴ По-конкретно, европейските правителства следва да се откажат от нецелевите мерки, изкривяващи цените, занапред. ЕЦБ препоръчва мерките, отговарящи на т.нар. критерий „троен Т“, да бъдат приоритетни. Този критерий включва „временни“, „персонализирани“ и „целеви“ решения. „Временни“ в средносрочен план, а не за постоянно или дългосрочно. Терминът „персонализирани“ се отнася до мерки, които трябва да бъдат проектирани по начин, който не отслабва стимулите за намаляване търсенето на енергия, а по-скоро насърчава спестяването на енергия. „Целеви“ означава, че предприетите мерки трябва да защитават уязвимите домакинства, които са най-засегнати от намаляване на покупателната способност. Тази инициатива на ЕЦБ бива подкрепена и от Международния валутен фонд (МВФ). В публикация на МВФ се посочва, че правилната рамка трябва да даде приоритет на целеви трансфери на доходи, които са приспособими както към нивото на доходите на получателите, така и към тяхното излагане на шокове в цените на енергията, което може да варира в зависимост от размера на домакинството, типа жилище и географското местоположение.⁵

Заклучение

Европа трябва да премине отвъд спешните фискални реакции и да се съсредоточи върху структурни промени, за да позволи на ЕС решително да ускори отделянето си от руската зависимост. Тъй като пикът на енергийната криза все повече остава зад гърба ни, правителствата вече имат възможност да пренасочат подкрепата по по-ефективен и справедлив начин и да ускорят ангажиментите си към енергийния преход. Това означава, че разработването и прилагането посредством доразвиването на рамката на ЕЦБ „Троен Т“ в „Зелена троен Т“ може да предложи на правителствата възможност да излязат от енергийната криза, като направят Европа по-екологична и по-справедлива.

¹ Със синьо е илюстриран показателят за 2000 г., а с оранжево – през 2020 г.

² Sagaravatti, G., Tagliapietra, S., Trasi C. (2023). National fiscal policy responses to the energy crisis. Bruegel Datasets, Available at www.bruegel.org/dataset/national-policies-shield-consumers-rising-energy-prices.

³ OECD (2022). How are governments using tax policy to respond to the energy price shock? Available at <https://www.oecd.org/coronavirus/en/data-insights/how-are-governments-using-tax-policy-to-respond-to-the-energy-price-shock>

⁴ ECB (2022). Economic, financial and monetary developments. ECB Economic Bulletin, Issue 8/2022.

⁵ Arregui, N., Celasun, O., Iakova, D., Mineshima, A., Mylonas, V., Toscani, F., Zeng, L., Zhou, J. (2022). Targeted, Implementable, and Practical Energy Relief Measures for Households in Europe. IMF Working Papers.

⁶ Battistini, N., Di Nino, V., Dossche, M., and Kolndrekaj, A. (2022). Energy prices and private consumption: what are the channels? ECB Economic Bulletin, Issue 3/2022.

том 8, брой 1, май 2023

⁷ International Trade Administration (2022). Bulgaria - country commercial guide. Available at <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/bulgaria-energy>

⁸ Lu, M. (2022). Visualizing the EU's Energy Dependency. Visual Capitalist, Available at <https://www.visualcapitalist.com/visualizing-the-eus-energy-dependency/>

⁹ Sagaravatti, G., Tagliapietra, S., Trasi C. (2023). The fiscal side of Europe's energy crisis: the facts the problems and the prospects. Bruegel Datasets. Available at <https://www.bruegel.org/blog-post/fiscal-side-europes-energy-crisis-facts-problems-and-prospects>.

том 8, брой 1, май 2023

Велико Дженов

Стабилна ли е банковата система?

Велико Дженов завършва средното си образование в професионална езикова гимназия „Никола Йонков Вапцаров“ в гр. Шумен с профил английски и немски език. Висшето си образование продължава в специалност „Финанси“ (ОКС „Бакалавър“). По време на следването си активно се включва като е член на студентски клуб „Финанси“ и печели различни призове, в т.ч. второ място в прегледа на студентската научна дейност през 2023 г. с настоящата разработка. Започва своята практическа кариера в KBC Global Services. Основните му изследователски интереси са свързани с банковото дело, централното банкиране и банковото регулиране и надзор. Email адрес за връзка: velikodjen@gmail.com.

Въведение

Стабилността на банковата система е от ключово значение, но множество вътрешни и външни фактори я поставят под натиск. След кризата с COVID-19 банките се оказаха с излишък от депозити и ниски лихви по кредитите, което ги насочи към дългосрочни активи като облигации. В същото време инфлацията започна да расте заради икономическото възстановяване, увеличеното търсене и проблемите с доставките. Войната в Украйна допълнително засили инфлацията, тъй като цените на енергията, петрола и газа рязко се покачиха.

Инфлацията въздейства двупосочно на банките. В краткосрочен план тя стимулира търсенето на кредити, но в дългосрочен може да доведе до ликвидни проблеми за домакинствата и предприятията. Високата инфлация повишава разходите на банките, увеличава тегленето на депозити и създава риск от невъзможност за изплащане на кредити, което може да доведе до загуби и ръст на „лошите“ кредити. Това намалява доверието към банки и предизвиква трусове на фондовите пазари.

Затягането на регулациите и повишаването на лихвени проценти от централните банки целят борба с инфлацията, но правят кредитите по-скъпи и спестяванията поизгодни. Това доведе до проблеми в банки като Silicon Valley Bank, Signature Bank и Credit Suisse, като предизвика „ефекта на заразата“ в банковия сектор.

Основният въпрос е дали тези трусове са временно явление или сигнал за нова финансова криза.

1. Банковата система в условията на промени

Пандемията от COVID-19 предизвика сериозни икономически сътресения в световен мащаб. Спадът в бизнес активността и намалението на потреблението от страна на домакинствата и фирмите засегнаха всички икономически сектори, включително банковата система. В условията на глобален локдаун банките се изправиха пред сериозно предизвикателство, свързано с технологичната пропаст. За да запазят своята конкурентоспособност и пазарни позиции, те бяха принудени да ускорят процеса на дигитализация. Тази трансформация, макар и наложителна, изискваше значителни финансови инвестиции и бързо адаптиране към новите реалности.

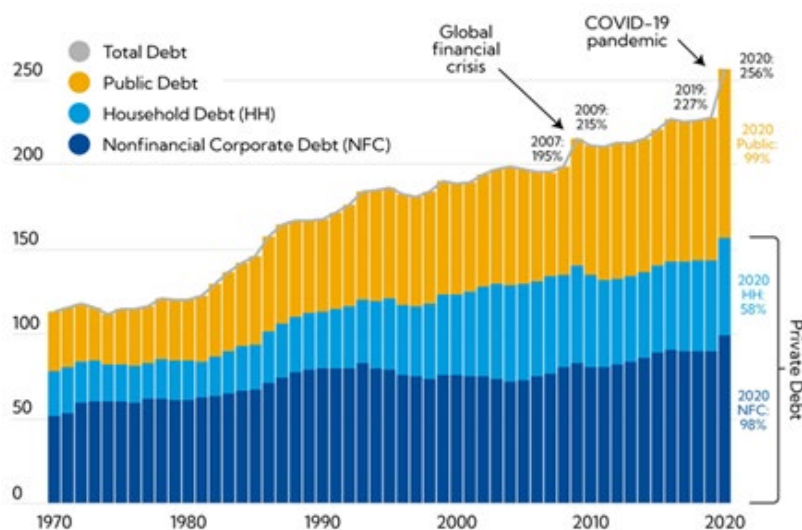
Освен промяната в банковия сектор, кризата доведе до увеличаване на държавните дългове в световен мащаб. В началния етап на пандемията, поради ниското потребление, инфлацията намаля. В отговор на икономическия

застой централните банки приложиха експанзионистична монетарна политика, която доведе до повишена парична маса в икономиката. Впоследствие, с постепенното възстановяване на икономическата активност и премахването на ограниченията, търсенето и потреблението нарагнаха значително. В същото време, затрудненията в транспорта и логистиката доведоха до недостиг на стоки, което предизвика рязко покачване на цените.¹

За да противодействат на икономическия застой, централните банки разхлабиха регулациите и увеличиха паричното предлагане. Те осигуриха допълнителна ликвидност чрез емитиране на нови пари и предоставяне на подкрепящи мерки за домакинствата и бизнеса, включително данъчни облекчения, социални помощи, гратисни периоди за кредити и програми за икономическо възстановяване. В резултат на това спестяванията на населението нарагнаха, а банките се напълниха с ликвидност. В същото време, при възстановяването на икономиката, инвестициите се увеличиха, подкрепени от ниските лихвени проценти и занижените кредитни критерии. Този процес допълнително повиши паричната маса в икономиката и засили инфлационния натиск.

Увеличението на потребителското търсене, съчетано с ограниченията в предлагането, доведе до бързо покачване на стоките и услугите. Индексът на потребителските цени, който отразява промените в цените на стоките и услугите в потребителската кошница, отбеляза значителен ръст, което се превърна в основен индикатор за инфлационния процес. От макроикономическа гледна точка, изкуственото увеличение на паричното предлагане доведе до ускорена инфлация, резултат от политиката на „лесни пари“, приложена по време на кризата.²

Световният дълг нарасна значително в резултат на пандемията и последвалите стимулиращи мерки. Най-голямо увеличение се наблюдава при публичния дълг, тъй като държавите емитираха нови задължения, за да финансират възстановителните си програми. Основни купувачи на тези дългови инструменти бяха търговските и централните банки, други държави и небанкови финансови институции. Това обаче увеличи риска от прехвърляне на дълговото бреме върху частния сектор и потребителите, което неизбежно влияе върху цените и инфлацията (фиг. 1). В краткосрочен план тези мерки стимулираха икономическата активност, но в средносрочен и дългосрочен период те могат да доведат до прегряване на икономиката и риск от рецесия или хиперинфлация.²

Фиг. 1. Исторически пикове на световния дълг за 50 годишен период.³
 Източник: IMF Global Debt Database and IMF staff calculations.

Фигура 1 показва, как кризата от COVID-19 и последващата експанзивна монетарна политика доведоха до нарастване на световния дълг, най-вече на публичния. Държавите увеличиха задлъжнялостта си, като емитираха дълг чрез държавни ценни книжа. Основни купувачи бяха търговски и централни банки, други държави и небанкови финансови институции. Това прехвърли риска към частния сектор и потребителите, което неминуемо ще повлияе върху цените.

Увеличената парична маса ускорява инфлацията. В краткосрочен план тези мерки стимулират икономиката, но в дългосрочен – водят до прегряване, което може да предизвика рецесия или хиперинфлация. И двата сценария имат отрицателен ефект, но рецесията изглежда по-малкото зло, тъй като ограничава прегряването и запазва стабилността на икономиката.

След COVID-19 публичният дълг достигна тревожни нива спрямо БВП, надминавайки дори този от предходната финансова криза. Това показва слабости в икономическите политики, ориентирани към бърз растеж, без да се отчетат уроците от миналото. Прекомерната задлъжнялост подкопава доверието към институциите и прави икономиката уязвима. Затова е необходимо плавно развитие и ограничаване на дълговата спирала, за да се балансира паричното предлагане с производството.

Засиленото търсене на енергия, съчетано с намалено предлагане, създаде допълнителни рискове пред Европейския съюз и световната икономика. Основната причина за този проблем е руската инвазия в Украйна и последвалите санкции, които значително ограничиха доставките на електроенергия, нефт и природен газ. Русия, като един от основните доставчици на енергийни ресурси за Европа, беше подложена на безпрецедентни икономически ограничения, което доведе до многократно поскъпване на енергоносителите. Това съществено по-

виши разходите за транспорт, производство и потребление, оказвайки натиск върху цялата икономическа система.

Повишаващите се цени на газа и електроенергията тласнаха инфлацията до най-високите ѝ нива от последните четири десетилетия. През изминалата година цените на газа нараснаха с почти 130%, а тези на електроенергията – с около 66%. Скокът в цените на хранителните продукти допълнително засили инфлационния натиск, което доведе до влошаване на покупателната способност на домакинствата.⁴ Влиянието на инфлацията обаче не е равномерно разпределено. Най-големите губещи са хората без значителни спестявания, които се сблъскват с нарастващи разходи за живот, докато определени групи, като длъжниците, могат да извлекат полза. При инфлация заемите, взети при по-ниски лихви, се обезценяват, което улеснява изплащането им. Възможен печеливш е и държавата, която може да намали реалната тежест на публичния дълг, макар че новите заеми стават по-скъпи поради по-високите лихви.⁵

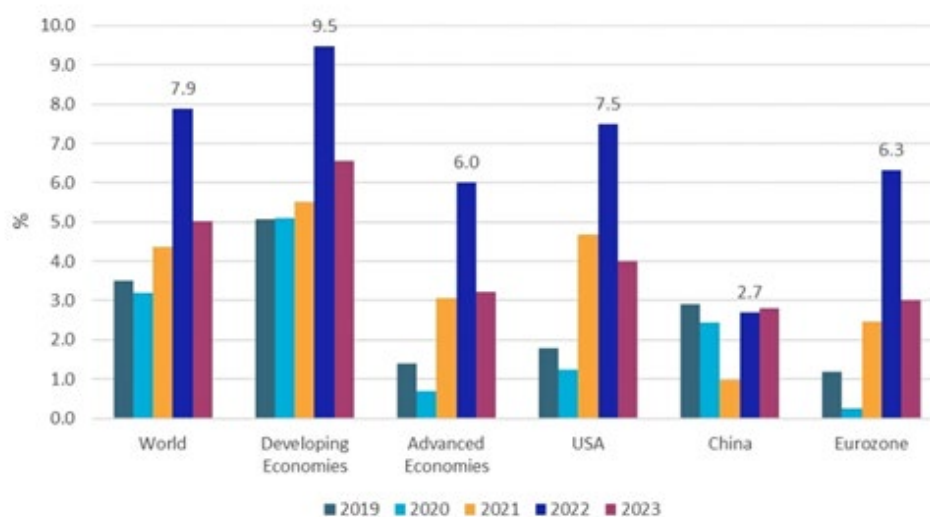
Освен че засяга потребителите, инфлацията оказва сериозно влияние и върху банковия сектор. Икономическото забавяне намалява нуждата от финансиране сред корпоративните клиенти и домакинствата, което свива приходите от лихви. Загубите от понижаване на пазарната стойност на държавните ценни книжа и някои кредитни инструменти водят до спад в стойността на банковите портфейли. В същото време, оперативните разходи на банките нарастват поради увеличени заплати и повисоки разходи за аутсорсинг. Тези фактори, комбинирани със спадаща пазарна активност, водят до намаляване на таксите за трансакции и управление на активи.⁶ Високата инфлация и увеличените лихвени проценти също повишават кредитния риск. Ограничаването на паричното предлагане с цел овладяване на инфлацията води до

том 8, брой 1, май 2023

свиване на нетния лихвен доход на банките, което намалява тяхната способност да отпускат заеми.⁷

Дългосрочният ефект на инфлацията върху финансовата система е силно отрицателен. Изследванията показват, че при покачване на инфлацията с 1%, представянето на финансовата система се влошава с 0,56%. Този процес се проявява чрез намаляване на кредитирането за частния сектор, което ограничава инвестициите и забавя икономическия растеж. С нарастването на цените покупателната способност на населението намалява, което води до спад в спестяванията. От своя страна, това намалява паричните наличности в банките и ограничава възможностите за кредитиране както на частния, така и на публичния сектор, което допълнително затруднява финансовата стабилност.⁸

Независимо, че очакванията бяха свързани с нормализиране на икономиката след първоначалния шок от пандемията, войната в Украйна внесе нова нестабилност в световната финансова система. Недостигът на нефтени продукти, електроенергия и природен газ доведе до скок в базовата инфлация (фиг. 3). Рязкото поскъпване на енергоносителите се отрази върху всички сектори, като повиши транспортните и производствените разходи. В резултат на това цените на стоките и услугите се увеличиха значително, което доведе до ръст в индекса на потребителските цени. Тази ситуация създаде допълнителен натиск върху домакинствата, бизнеса и финансовите институции, като подкопа икономическата стабилност и доведе до необходимостта от по-строги монетарни политики с цел ограничаване на инфлацията.

Фиг. 3. Базисната линия на световната инфлация за 2019-2023 г.⁹

Източник: Euromonitor International Macro Model (updated 11 April 2022).

Основният двигател на инфлацията е покачването на цените на енергията, което поставя обществото пред сериозни затруднения при покриване на ежедневните нужди. Потребителите започват да изискват индексация на заплатите, за да компенсират нарастващите цени, но това създава допълнителен натиск върху бизнеса. Компаниите вече изпитват трудности заради високите разходи за производство, материали, оперативна дейност и трудово възнаграждение, което ги принуждава да увеличават цените на стоките и услугите. Високата инфлация също така засяга банковия сектор, като повишава разходите му и увеличава пазарния риск. Кредитните институции се сблъскват с по-големи затруднения, тъй като нараства рискът от забавени плащания и необслужвани кредити, особено ако фирмите и домакинствата започнат да изпитват проблеми с платежоспособността. В същото време, някои големи длъжници печелят от обезценяването на парите, докато банките понасят загуби от намаляването на реалната стойност на заемите. Още един риск за финансовата система е загубата на депозити – при нулеви лихви и висока инфлация покупателната способност

на спестяванията намалява, което кара вложителите да насочват средствата си към инвестиции в недвижими имоти, благородни метали или криптовалути, за да ги предпазят от обезценяване.

Централните банки се изправят пред предизвикателството да овладеят инфлацията чрез повишаване на лихвените проценти, тъй като ценовият натиск изисква спешни мерки. Заради ангажимента си да контролират потребителските цени, те рязко увеличават лихвените нива, които след финансовата криза бяха близки до нулата, а в някои случаи дори отрицателни. Въпреки че целта е да се намали търсенето и да се стабилизира цените, тази политика може да доведе до по-бавно икономическо развитие или дори до рецесия. Въпреки това, продължаването на повишаването на лихвите остава наложително, тъй като високите нива на инфлация крият много по-големи рискове за икономическата стабилност.

том 8, брой 1, май 2023

2. „Сезонно“ отклонение или началото на нова финансова криза?

Процесът на повишаване на основните лихвени проценти от страна на централните банки започна с ускорени темпове, като част от стратегията за затягане на монетарната политика. По време на пандемията от COVID-19 централните банки намалиха лихвите до рекордно ниски нива – в някои случаи дори отрицателни, за да стимулират икономиката. В същото време, значително увеличиха паричното предлагане, за да подпомогнат бизнеса и домакинствата. Въпреки че тези мерки осигуриха временна стабилност, последвалото нарастване на инфлацията наложи обратен подход. Основната цел на повишаването на лихвените проценти е да направи спестяването по-привлекателно и да ограничи кредитирането, което ще доведе до спад в търсенето на стоки и услуги и съответно до намаляване на инфлацията.¹⁰ Освен това, покачването на лихвите цели да намали инфлационните очаквания, като предотврати натрупването на спиралата „цени-заплати“. Въпреки тези мерки, Европейската централна банка прогнозира, че инфлацията ще остане висока за продължителен период, поради което лихвените проценти бяха повишени с 0,5%, за да се постигне средносрочното целево равнище на инфлация от 2%.¹¹

Рестриktivната монетарна политика ограничава паричния поток, оскъпява рефинансирането на дълга и създава предизвикателства за бизнеса и финансовия сектор. След COVID-19 икономиките бяха наводнени с „безплатни пари“, но сега централните банки коригират паричното предлагане, за да избегнат риска от хиперинфлация. Повишаването на лихвените проценти прави кредитите по-скъпи и по-малко достъпни, което води до ограничаване на инвестициите и свиване на икономическата активност. В допълнение, високите лихви увеличават разходите за обслужване на дълга, което затруднява финансовото състояние на компаниите и домакинствата. Тези процеси намаляват възможностите за рефинансиране на дългове и увеличават финансовия натиск върху силно задлъжнелите предприятия.

Повишаването на лихвените проценти създава и предизвикателства за банковия сектор. Дългият период на почти нулеви лихви доведе до натрупване на краткосрочни ликвидни средства, които бяха трансформирани в дългосрочни активи като ипотечни и държавни облигации. При покачване на лихвите пазарната стойност на тези облигации намалява, което отслабва балансовите позиции на банките. Това може да доведе до притеснения сред инвеститорите и вложителите, които да започнат масово изтегляне на средства. Макар че банките поддържат капиталови буфери, такъв сценарий може да доведе до временен недостиг на ликвидност. Затова в краткосрочен план темпът на покачване на лихвените проценти трябва да бъде контролиран, за да се избегне дестабилизация на финансовата система.¹² Въпреки това, в средносрочен период повишаването на лихвите трябва да продължи, тъй като инфлацията остава най-сериозният риск за икономическата стабилност. Централните бан-

ки следят ефектите от всяко увеличение, като прилагат постепенен подход, за да минимизират системните рискове и да предотвратят напрежение в банковия сектор.

Продължаващото покачване на лихвените проценти, като част от мерките на централните банки за борба с инфлацията, започна да оказва сериозно влияние върху финансовите институции. След дълъг период на изключително ниски лихви и лесен достъп до ликвидност, рязкото затягане на паричната политика създаде значителни предизвикателства, особено за банките с висока експозиция на дългосрочни облигации. Един от най-фрапиращите примери за ефектите на тези промени беше фалийтът на Silicon Valley Bank (SVB), който се превърна във втория по големина банков колапс в САЩ и първия значим след финансовата криза от 2007–2008 г.

На пръв поглед причините за срива изглеждат свързани с масовото теглене на депозити, спада в цената на акциите и загубата на капитал. По-задълбоченият анализ обаче разкрива, че проблемите произтичат от структурата и бизнес модела на банката. Основната ѝ клиентска база се състои от технологични и научни компании, които оперират в динамичен и рисков сектор. Най-уязвимото звено на SVB беше концентрацията на необезпечени депозити – почти всички средства в банката надхвърляха границата от 250 хил. щ. д., гарантирана от Федералната корпорация за застраховане на депозитите. С разцвет на технологичния сектор през последните години депозитите в SVB нараснаха изключително бързо, което доведе до поскъпване на акциите на технологичните компании и самата банка. В отговор на увеличените депозити банката инвестира значителни средства в дългосрочни ценни книжа с фиксиран доход – главно ипотечни облигации и държавни ценни книжа, при ниски лихвени равнища.

В опит да овладеят инфлацията, централните банки повишиха рязко лихвените проценти, което доведе до спад в цената на облигациите, държани от SVB. Високият процент необезпечени депозити допълнително засили риска, създавайки „перфектната буря“, при която вложителите започнаха масово да теглят средствата си, за да избегнат евентуални загуби.¹³ Ускореният растеж на банката през предходните години също изигра важна роля за нейната нестабилност. Депозитите ѝ се увеличили над четири пъти – от 44 млрд. щ. д. в края на 2017 г. до 189 млрд. щ. д. в края на 2021 г., докато кредитният портфейл нарасна по-слабо – от 23 млрд. на 66 млрд. щ. д. за същия период. Поради слабия интерес към кредитиране, банката насочи капиталите си към дългосрочни активи, основно ипотечни и държавни облигации, като до края на 2021 г. тези инвестиции достигнаха 128 млрд. щ. д.¹⁴

Рисковете в SVB не остават незабелязани. Още през 2021 г. надзорните органи предупреждават ръководството на банката, че управлението на лихвените и ликвидните рискове не отговаря на регулаторните изисквания. През 2022 г. опасенията на регулаторите се задълбочават, тъй като банката не предприема адекватни мерки за справяне с проблемите, а в същото време лихвените проценти се покачват бързо.¹⁵ В крайна сметка, съчета-

том 8, брой 1, май 2023

нието на грешна инвестиционна стратегия, зависимост от високорискови депозити и рязкото затягане на паричната политика довежда до фалита на SVB, като този случай разкрива сериозни слабости в управлението на ликвидността и регулаторния надзор в банковия сектор.

Борбата на централните банки с инфлацията доведе до бързо и агресивно повишаване на лихвените проценти, което постави банковия сектор, особено средните и малки банки, в затруднено положение. Това оскъпява депозитите и намалява пазарната стойност на облигациите, които са ключова част от портфейлите на банките. В краткосрочен план това означава нарастване на пасивите и свиване на активите, което довежда до ликвидни затруднения какъвто е примера с SVB.

Както беше споменато по-напред проблемите на банката започнаха с масовото теглене на депозити, което

доведе до остра нужда от ликвидност. В отговор SVB се опита да продаде краткосрочни активи на вторичния пазар, но заради високите лихвени проценти стойността им вече беше спаднала. Ниското търсене допълнително понижи цената им, което доведе до загуби от около 2,5 млрд. щ. д. В опит да стабилизира ситуацията, банката обяви, че търси купувач, но такъв не се намери. След това SVB се обърна към централната банка за кредит с цел повишаване на капитала си, но паралелно с това цената на акциите ѝ се срива, което допълнително влоши кризата. Според анализ на Allianz Research, към момента на срива банката е имала депозити на стойност над 190 млрд. щ. д., а активите ѝ са включвали ценни книжа за 91,3 млрд. щ. д., кредити за 73,6 млрд. щ. д., краткосрочни активи за 28,5 млрд. щ. д. и парични средства в размер на 13,8 млрд. щ. д.¹⁶

Bank	Proportion of uninsured deposits (%)	Loans + HTM securities / total deposits (%)
Bank of New York Mellon	96.5	31.2
Silicon Valley Bank	93.9	94.4
State Street Bank and Trust Co	91.2	40.1
Signature Bank	89.7	93.3

Фиг. 4. Американските банки с най-много незастраховани депозити в края на 2022 г.

Източник: S&P Global.

Тези фактори, заедно с публичното разгласяване на проблемите, предизвикаха паника сред вложителите, особено сред големите депозанти, които нямаха гаранция за средствата си. Както показва фиг. 4, 93,9% от депозитите в SVB надвишават границата от 250 хил. щ. д., което ги прави уязвими за евентуален фалит. Освен това, депозитите съставляваха 94,4% от дългосрочните активи на банката, което означава, че при мащабно теглене SVB ще изпита сериозен недостиг на ликвидност в краткосрочен период. Макар че банката е част от Базелския комитет за банков надзор и е задължена да поддържа капиталови буфери за кризисни ситуации, това не ѝ помогна да избегне фалита.

Основните причини за колапса ѝ бяха неадекватното управление на риска, прекалената публичност на финансовото ѝ състояние и дигитализацията в банковия сектор, която улесни масовото и бързо изтегляне на средства. Последните два фактора са положителни за обществото, но в комбинация с лошо управление довеждоха до колапса на банката. Въпросът обаче остава дали регулаторът не е допуснал грешка в този случай. Той е бил наясно с проблемите на SVB, но не е предприел навременни мерки за предотвратяването им.

С проблемите в SVB, се забелязва проявлението на системен риск и ефектът на доминото. Буквално за часове, Signature Bank последва съдбата на SVB, а First Republic Bank се размина, като беше подхранена от големите търговски банки в страната. Тази помощ възлиза под формата на депозиране на общи средства, възлизащи на около 30 млрд. щ. д., като част от тези средства трябва да влезнат в капитала на банката. За Signature Bank проблемните моменти са същите като при другите банки.

3. Какво следва?

Въпреки банковата криза, фондовите пазари остават стабилни, особено в сравнение с пандемията през 2020 г. и пенсионната криза в Обединеното кралство през 2022 г.¹⁷ Това до голяма степен се дължи на бързите действия на централните банки, регулаторите и големите банки както в САЩ, така и в Швейцария, които успяха да поддържат ниски нивата на финансов стрес.

Най-силно засегнатият сегмент на фондовия пазар са банковите акции, чийто срив се дължи на опасенията за нова банкова криза. Въпреки това, последните данни сочат признаци на възстановяване. Благодарение на своевременната реакция на регулаторите, централните банки и водещите банкови институции, кризата изглежда

том 8, брой 1, май 2023

е овладяна, което доведе до стабилизиране на цената на облигациите.

Инфлацията все още поддържа високи нива, а ефектите от повишаването на лихвените проценти започват да се проявяват. Това поражда все по-голямо притеснение сред централните банки относно реакцията на банковия сектор спрямо тези промени. Въпреки че ефектите от повишените лихвени проценти все още не са напълно имплементирани в търговските банки, вече се наблюдават затруднения във функционирането им. Всички тези процеси се развива в рамките на по-малко от година от началото на политиката за повишаване на лихвените проценти.

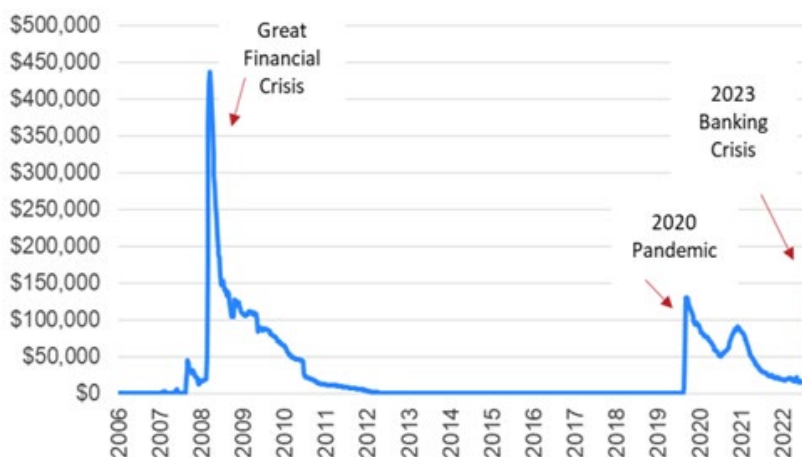
Сред основните предизвикателства са:

- загубите, свързани с моментната стойност на кредитния портфейл;

- високите депозитни равнища, които в повечето случаи надхвърлят границите за гарантиране на влоговете, както и тяхното оскъпяване;

- недостигът на ликвидност в изключително краткосрочен период.

Тъй като почти всички търговски банки изпитват тези затруднения, опасенията за нови трусове в банковата система остават налице. Това принуждава централните банки да забавят повишаването на лихвените проценти, а дори и да обмислят тяхното намаляване. Така те се изправят пред предизвикателството да балансират между поддържането на ниска инфлация и гарантирането на финансовата стабилност.

Фиг. 9. Отпускането на кредити от страна на Федералния резерв (млн. щ.д.).

Източник: Federal Reserve Board and the conference board, 2023.

От фигура 9 може да се проследи, как Федералният резерв осигурява ликвидност на финансовите пазари, бизнеса и потреблението чрез различни кредитни инструменти. Размерът на отпуснатите средства достига нивата от периода на „Голямата рецесия“, което показва засилена задлъжнялост. В контекста на по-високите лихвени проценти това може да се окаже сериозен проблем в бъдеще. Със сигурност обаче предстои забавяне на световната икономика и икономическия растеж, което прави рецесията неизбежна.

Заклучение

Финансовата криза от 2007–2008 г. доведе до дълбоки промени в банковата система, налагайки по-строги регулации и изисквания за капиталови буфери. Банките вече не са в основата на проблема, но трябва да са подготвени да реагират при финансови сътресения.

През последните години нови фактори поставиха банковия сектор под натиск. Пандемията от COVID-19 доведе до свръхликвидност в системата заради увеличени спестявания и стимулиращи мерки. В същото време инф-

лацията нарасна многократно над нормалните 2%, движена от транспортни затруднения, ограничено предлагане, засилено потребление и войната в Украйна. Централните банки предприеха мерки за стимулиране на икономиката чрез евтини кредити и подпомагане на бизнеса, но това доведе до допълнително нарастване на инфлацията.

Банките се оказаха с излишък от депозити, но ниските лихви не генерираха очакваната печалба. За да увеличат доходността, те инвестираха в дългосрочни държавни облигации, които се считат за нискорискови. Въпреки това, с покачването на инфлацията, централните банки започнаха агресивно да вдигат лихвените проценти, за да ограничат ценовата спирала. Това доведе до поскъпване на кредитите, натиск върху компаниите и засилени тегления на депозити.

Банките започнаха да губят ликвидност и се принудиха да продават активи на занижени цени, натрупвайки значителни загуби. Така Silicon Valley Bank, Signature Bank и Credit Suisse изпаднаха в затруднение, провокирайки криза на доверието в сектора. Масовото изтегляне на

том 8, брой 1, май 2023

депозити допълнително дестабилизира банковата система, повдигайки въпроса дали тези сътресения са временни или сигнал за по-дълбока криза?

Централните банки трябва да действат с изключителна прецизност, защото балансът между икономическа стабилност и финансова нестабилност е изключително крехък.

¹ Лагарт, К. (2022). Годината в кратък обзор. Годишен доклад 2021. Европейска Централна Банка. Достъпно на: www.ecb.europa.eu/pub/annual/html/ecb.ar2021~14d7439b2d.bg.html [Извлечено на 20 Март 2023].

² Gaspar, V., P. Medas, R. Perrelli, (2021). Global Debt Reaches a Record \$226 Trillion External debt, IMF Blog, Available at: <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2021/12/15/blog-global-debt-reaches-a-record-226-trillion> [Accessed 6 April 2023].

³ Определените съотношения на глобалния дълг към БВП са претеглени спрямо БВП на всяка страна в щатски долари.

⁴ Fitzner, G. (2022). UK inflation jumps to 11.1% on back of energy and food price rises. The Guardian. Available at: www.theguardian.com/business/2022/nov/16/uk-inflation-rate-energy-price-rises [Accessed 20 March 2023].

⁵ Deutsche Welle (2022). Има ли спасение от инфлацията? Достъпно на: <https://www.dw.com/bg/ima-li-spasenie-ot-inflaciata/a-63325921> [Извлечено на 21 Март 2023].

⁶ Farah, E., M. Austen, E. Carchen, (2022). The good, the bad, and the ugly: the impact of inflation on European banking and what to do about it. Oliver Wyman. Available at: www.oliverwyman.com/content/dam/oliver-wyman/v2/publications/2022/jun /The-good-the-bad-and-the-ugly-the-impact-of-inflation-on-european-banking.pdf [Accessed 21 March 2023].

⁷ DNB (2022). Inflation can affect banks in many different ways. De Nederlandsche Bank. Available at: <https://www.dnb.nl/en/general-news/dnbulletin-2022/inflation-can-affect-banks-in-many-different-ways/> [Accessed 21 March 2023].

⁸ Batayneh, K., Al Salamat, W., Q. M. Momani, M. (2021). The impact of inflation on the financial sector development: Empirical

evidence from Jordan. Cogent Economics & Finance. Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/23322039.2021.1970869?needAccess=true&role=button> [Accessed 21 March 2023].

⁹ Стойностите на инфлацията за 2022 г. и 2023 г. са прогнозни.

¹⁰ ЕЦБ (2022). Повишихме лихвените проценти. Какво означава това за Вас? Достъпно на: www.ecb.europa.eu/ecb/educational/explainers/tell-me-more/html/interest_rates.bg.html [Извлечено на 22 Март 2023].

¹¹ ECB (2023). Combined monetary policy decisions and statement, Available at: <https://www.ecb.europa.eu/press/pressconf/shared/pdf/ecb.ds230316~34822c9f1d.bg.pdf> [Accessed 22 March 2023].

¹² Tetley, L., Philip Aldrick. (2022). The Bank of England Is About to Temper Rate Hike Aggression. Bloomberg, Available at: www.bloomberg.com/news/articles/2022-12-15/boe-is-about-to-temper-rate-hike-aggression-decision-day-guide#xj4y7vzkg [Accessed 5 April 2023].

¹³ Turner, J. (2023). Why did Silicon Valley Bank fail? The Economics Observatory. Available at: www.economicsobservatory.com/why-did-silicon-valley-bank-fail [Accessed 4 April 2023].

¹⁴ The Economist (2023). What does Silicon Valley Bank's collapse mean for the financial system? The Economist Group Ltd., London Available at: <https://www.economist.com/finance-and-economics/2023/03/10/what-does-silicon-valley-banks-collapse-mean-for-the-financial-system> [Accessed 4 April 2023].

¹⁵ Peterson, D., H. Hart. (2023). The Silicon Valley Bank (SVB) Collapse and Implications for Business, The Conference Board. Available at: <https://www.conference-board.org/topics/recession/Silicon-Valley-Bank-SVB-Collapse-Implications-for-Business> [Accessed 4 April 2023].

¹⁶ Subran, L., E. Barthalon, J. Basco-Carrera, M. Darmet, P. Uriel, J. Gröschl, A. Jobst, M. Martini (2023). US bank failures - What's next? Allianz Research, Allianz. Available at: www.allianz-trade.com/en_global/news-insights/economic-insights/ecb-fed-bank-failure.html [Accessed 7 April 2023].

¹⁷ Peterson, D., M. Barnes. (2023). 2023 Banking Crisis: US By the Numbers, The Conference Board, Available at: www.conference-board.org/pdfdownload.cfm?masterProductID=46115 [Accessed 9 April 2023].

том 8, брой 1, май 2023

Билги Салиева

Кредитният риск на банките в България

Билги Салиева завършва професионална гимназия по икономика и управление „Елиас Канети“ в гр. Русе, след което продължава обучението си по специалност „Финанси“ в Икономически университет – Варна. Изследователските ѝ интереси са в областта на банковото дело. За контакт с автора: bilgi_salieva@abv.bg.

Въведение

Предотвратяването и ограничаването на кредитните рискове е жизненоважно за дейността на банките особено в турбулентни условия, като днешните. Високата инфлация, повишаващите се лихвени проценти и общата несигурност и динамика на средата могат да се окажат мощен катализатор за повишаване на необслужваните кредити, което налага вземането на спешни превантивни мерки.

1. Теоретични основи и разновидности на кредитния риск

Банката за международни разплащания (БМР) определя кредитния риск като: „вероятността длъжникът на банката да не успее да посрещне своите задължения по кредита съгласно договорените условия“. Това е рискът кредитополучателят да не погаси в срок (цялостно или частично) дължимите плащания по главницата, заедно с договорените лихви и евентуално други плащания по кредита. Той се дефинира и като „вероятността клиентът по кредитната сделка да не изпълни или да се окаже в невъзможност да изпълни условията на сделката. Това влияе върху ликвидността на търговските банки и ограничава възможностите им за отпускане на нови кредити“.¹

Кредитният риск се разглежда в по-широк и в по-тесен смисъл, що се отнася до неговото съдържание и понятиен обхват.² В по-тесен смисъл кредитният риск се свежда до вероятността от неизпълнение на кредитните задължения на клиента към банката-кредитор. В широк смисъл той се съдържа във всички балансови активи, притежание на банката и задбалансови активи, по които тя е страна. С други думи, кредитният риск се простира не само върху предоставени банкови заеми, а обхваща и рискови експозиции, възникнали в резултат на подписани банкови гаранции и други задбалансови ангажименти, финансиране на търговски сделки и операции с различни инструменти на финансовите пазари.³ В този смисъл кредитният риск се дефинира като „рискът контрагентът в сделката (транзакцията) да не изпълни своите задължения към банката не само по отпуснати кредити, но и по гаранции, поръчителства, акредитиви, банкови акцепти, инвестиции в ценни книжа и др.“⁴

Причините за възникване на кредитен риск на банките са няколко. Първата от тях е с голяма тежест и е свързана с кредитната концентрация. Тя представлява съсредоточеност на кредитирането върху конкретен кредитополучател/кредитополучатели или конкретни сектори, или индустрия. Например, когато голяма банка се съсредоточава върху кредитирането само на една компания и ней-

ните субекти от групата. Ако групата понесе големи загуби, банката също ще понесе загуби от голяма част от активите си.

Като друга причина може да се посочат пропуските, които банките допускат в процеса по отпускане на кредит. За такива се сочат:

1) пропуски при оценката на заемателя – тук се включват всички случаи, при които е налице прибързана или непълна кредитна оценка, недостатъчна проверка на предоставените документи, предоверяване на заявленията на кредитоискателя и др. В този смисъл целта на банките трябва да бъде свеждане до минимум на асиметричната информация между страните.

2) вземане на субективно решение - това е обичайна практика в много банки и други институции, при които на висшето ръководство се дава свобода на вземане на решения. Когато на мениджмънта е позволено да взема решения, независими от политиките на компанията, които освен това не подлежат на допълнително одобрение, може да има случаи, при които се отпускат заеми на свързани лица, без да се правят кредитни оценки. Съответно рискът от неизпълнение също се увеличава.

3) неадекватно наблюдение и мониторинг - когато заемът е дългосрочен, той почти винаги е обезпечен срещу активи. Стойността на активите обаче може да се влоши с времето. Следователно е важно не само да се следи представянето на кредитополучателите, но и да се следи стойността на активите. Освен това, друг проблем могат да бъдат случаите на измама, свързана с дадено обезпечение. Банките трябва да проверят съществуването и стойността на обезпечението, преди да отпуснат заем, за да сведат до минимум риска от измами.⁵

Съществуват различни видове кредитни рискове:

- *Държавен риск* означава риск чуждо правителство (държава) или централната банка да не желаят или не могат да изпълнят финансовите си задължения в резултат на икономическо забавяне или политически вълнения. Дори малък слух или разкритие може да направи една страна по-малко привлекателна за инвеститорите.

- *Риск от концентрация* – произтича от концентрацията на сделки по отношение на конкретно лице или група от икономически свързани лица или правителство. Това е риск, свързан с потенциал да предизвика достатъчно големи загуби и да застраши основни операции на банките.

- *Риск, свързан с контрагента в транзакцията (контрагентен риск)* – опасността банката да не постигне очаквания резултат вследствие на частна или пълна загуба от неизпълнение на задълженията от контрагента (партньо-

том 8, брой 1, май 2023

ра) в транзакцията или от влошаване на неговото състояние.

- *Общ (външен, систематичен) кредитен риск* - следствие от събития и фактори, които имат косвена връзка с кредитната сделка като стопанска конюнктура, социални, политически и други явления. Този риск е трудно предвидим от банките и клиентите. Непредсказуемостта му поражда проблеми за банките, което обуславя заделянето на провизии по кредитите.

- *Риск от кредитния спред* - обикновено той се причинява от променливостта между лихвените проценти и безрисковия процент на възвръщаемост.

- *Риск от понижаване* - това е загубата, причинена от понижение на кредитни рейтинги. Разглеждайки кредитните рейтинги, пазарните анализатори допускат оперативна неефективност и по-малък обхват за растеж. Това е порочен кръг; спекулациите правят още по-трудно изплащането на кредитополучателя.

- *Институционален риск* - кредитополучателите може да не спазват разпоредбите. В допълнение към кредитополучателя, договорната небрежност може да бъде причинена от посредници между кредиторите и кредитополучателите.

- *Риск от неизпълнение спрямо бизнеса* – фирмите понасят кредитен риск, когато заплащането към тях се осъществява на по-късен етап от предоставянето на услугата

За да избегнат тези рискове, банките изискват обезпечения по заемите, които стават важна част в кредитирането. Така те се хеджират изцяло или частично чрез обезпечение, предоставено от контрагент или от трета страна от името на контрагента.⁶ Банките предпочитат обезпечения по кредити с определени характеристики:

1) *лесно оценими* - стойността на депозираната гаранция трябва да бъде лесна за определяне от банката.

2) *незначителна загуба на стойност* - обезпечението не трябва да губи стойност изобщо или само в малка степен по време на срока на заема.

3) *лесна продаваемост* – след оценка на обезпечението по кредита, то да може да се продаде бързо и лесно

4) *без връзка с икономическата ситуация* – стойността на обезпечението трябва да бъде независимо от състоянието на кредитополучателя.⁷

Правилната оценка на обезпечението е от съществено значение. При приемането и оценка на обезпечението се вземат предвид както количествени, така и качествени аспекти.

Много финансови институции, агенции за финансово регулиране и централните банки обсъждат как да контролират финансовите рискове и изграждат концепции, финансови регулации, финансови политики, инструменти и системи за управление на риска.⁸

Преди да отпуснат заем, кредитните институции проверяват и оценяват способността на кредитополучателите да изплатят дълга. Компонентите, които влизат в оценката на кредитния риск, често се описват с модела „5-те С“, известен още като модел на кредитната точкова система. Той включва следните компоненти:

● *Характер (Character)* – дава информация за кредитната история и кредитния рейтинг на длъжника. Важна тук е ролята на независимите кредитни бюра, които поддържат записи на историята на кредитните плащания на кредитополучателите, общия дълг и видовете теглени кредити. Те продават тези данни на финансовите институции, за да им помогнат да оценят кредитния риск;

● *Условия (Conditions)* – тук се оценява т.нар. общо дългово натоварване, което измерва какви съществуващи кредити са били предоставени на кредитополучателя и каква част от тях той вече е използвал. Колкото по-малко кредит е използвал кредитополучателят, толкова по-способен трябва да е да изплати нов заем.

● *Капацитет (Capacity)* - съотношението дълг към доход сравнява сумата, която дадено лице получава спрямо разходите му за живот и плащанията по дълга. Кредиторите го използват, за да решат дали кредитополучателят може да си позволи да понесе плащания по нов дълг.

● *Капитал (Capital)* - свързва се с размера на собствените инвестиции, които кредитоискателят е вложил за усъвършенстването и/или разширението на своята икономическа дейност;

● *Обезпечение (Collateral)* - това са активите, притежавани от кредитополучател, които могат да бъдат използвани за обезпечаване на заем. Колкото повече обезпечение има кредитополучателят, толкова по-малък е възможният кредитен риск за кредитора.

Кредитори, инвеститори и други контрагенти често се консултират с рейтингови агенции, за да оценят кредитния риск при правене на бизнес с компании. Ако при клиента липсват текущи спестявания и/или история на предходни спестявания, ако е налице недостатъчен потенциал за генериране на доходи или твърде висока задължениост, анализаторът на кредитния риск вероятно ще отхвърли молбата на кандидата или ще поиска допълнителни финансови/лични досиета, за да получи по-добра представа за това дали потенциалният кредитополучател си струва риска или не.⁹

2. Управление на кредитния риск в контекста на настоящата икономическа ситуация

В основата на управлението на кредитния риск в банките стоят регулаторните изисквания и стандарти. Започваме техния преглед с Базелското споразумение или т.нар. „Базел III“. Това е цялостен набор от мерки за реформа в банковото пруденциално регулиране, разработен от Базелския комитет за банков надзор, с цел укрепване на регулирането, надзора и управлението на риска в банковия сектор по света за постигане на финансова стабилност. Това става чрез затваряне на „вратички“ за клонове в трети държави, чрез подобряване и хармонизиране на надзорните инструменти и правомощия във важни области и чрез гарантиране, че надзорните органи са достатъчно независими от икономическо и политическо влияние и чрез включване на екологични, социални и свързани с управлението рискове.¹⁰

том 8, брой 1, май 2023

Споразумението Базел III е одобрено от Г-20 през ноември 2010 г. и се състои от няколко последователни актуализации:

- Базел III: Глобална регулаторна рамка за по-устойчиви банки и банкови системи (ревизирана версия от юни 2011 г.);

- Коефициент на ликвидно покритие (януари 2013 г.) - В отговор на ликвидните затруднения се въвеждат два нови коефициента за измерване на банковата ликвидност: коефициентът за покритие на ликвидността (Liquidity Coverage Ratio, LCR) и коефициент на стабилно финансиране (Net Stable Funding Ratio, NSFR). И двата са ключов елемент от стандарта за капиталова адекватност „Базел III“;

- Коефициент на нетно стабилно финансиране (октомври 2014 г.);

- Базел III: Финализиране на реформите след кризата (декември 2017 г.);

- Минимални капиталови изисквания за пазарен риск (януари 2016 г., преработени януари 2019 г.).¹¹

В отговор на ликвидните затруднения се въвеждат два нови коефициента за измерване на банковата ликвидност: коефициентът за покритие на ликвидността (Liquidity Coverage Ratio, LCR) и коефициент на стабилно финансиране (Net Stable Funding Ratio, NSFR). И двата са ключов елемент от стандарта за капиталова адекватност „Базел III“.¹²

Централните банки играят решаваща роля за смекчаване на кредитния риск по време на пандемията. Една от основните роли на централните банки е да осигурят стабилна финансова система чрез управление на паричната политика, което е от съществено значение за намаляване на отрицателното въздействие на пандемията върху

кредитния риск. Благодарение на мерките на ЦБ, много търговски банки въвеждат мерки, за да помогнат на бизнеса и домакинствата да се справят с икономиката.

В последните години ЕЦБ въвежда набор от инструменти в областта на банковия надзор и паричната политика, за да смекчи въздействието на пандемията от коронавирус върху икономиката на еврозоната и да подкрепи всички европейски граждани:

- 1) Достъп до кредитиране за предприятията и домакинствата;

- 2) Намаляване на рисковете за банките и увеличение на техния капацитет за кредитиране;

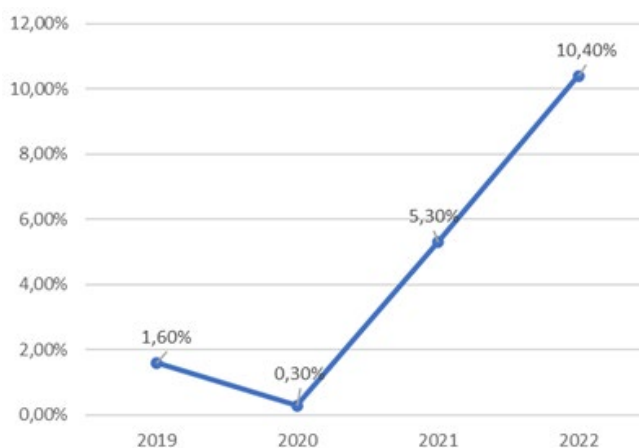
- 3) Помагане на банките да насочат усилията си към жизненоважното финансиране на икономиката;

- 4) Насърчаване на банките да поемат своята част от бремето;

- 5) Помагане на икономиката да се справи със сътресението чрез закупуване на активи и дългосрочни кредити за банките.

Първият проблем, който се опитват да решат от ЕЦБ, е да контролират инфлацията. В някои държави от еврозоната тя вече е над 20%, в други над 10%, което е много над таргетираните 2%. От една страна, тя мотивира хората да потребяват сега, а не по-късно, но от друга е налице обедняване, което води до намаляване на потреблението, замразяване на назначаванията, уволняване на хора от фирми. Това са два скачени съда – трябва да се справим с високата инфлация, но да не бутнем трайно икономиката в рецесия.¹³

На основата на публикувани в Евростат месечни данни за инфлация е представена на фигура 1 с данни за инфлацията в ЕС към месец декември за периода 2019-22 г.

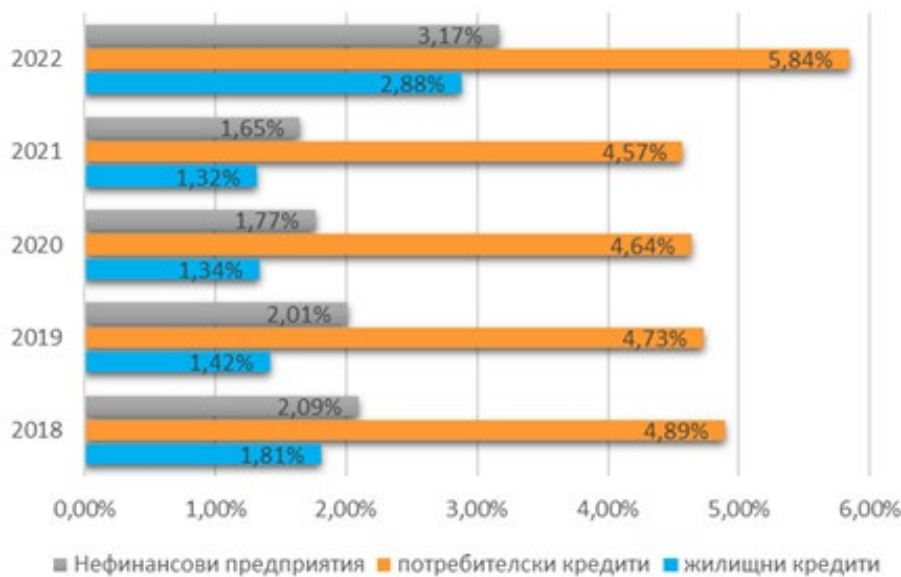

Фиг. 1. Инфлацията в Европа.

Източник: Eurostat.

Следваща мярка предприета от ЕЦБ, за да овладее инфлацията от последните месеци, е покачване на основните лихвени проценти. Тя поражда друг проблем в ев-

розоната. В свръхзадлъжнели икономики това ще се отрази не само на потребителите и на кредитните продукти, но и на обслужването на държавния дълг (фиг. 2).¹⁴

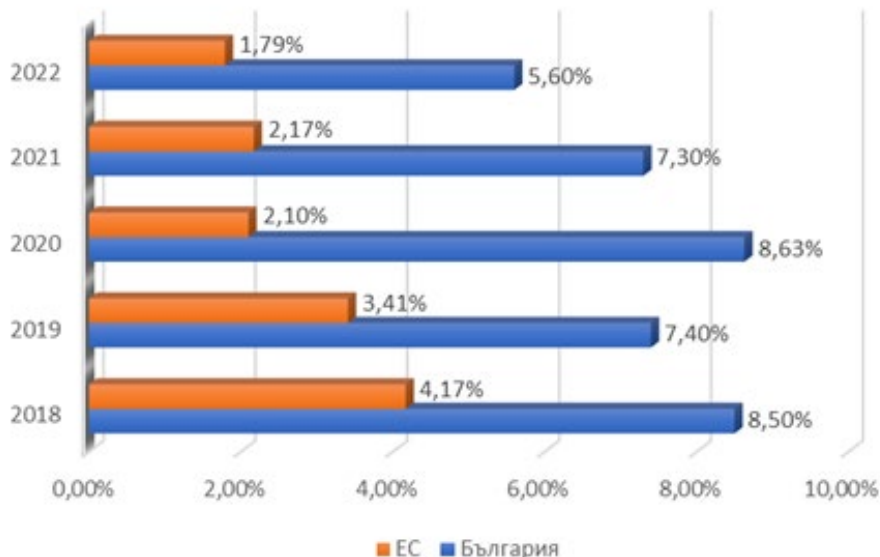
Фиг. 2. Лихвени проценти в еврозоната.

Източник: Статистика на еврозоната.

В резултат от пандемията и войната в Украйна качеството на активите се влошава в най-уязвимите икономически сектори. Изложени на напрежение са пазари на храна, стоки и енергия. Всичко това води след себе си до ръст на цените. повишаването на цените на храните означава, че низходящият тренд на инфлацията няма да бъде стабилен и може да се наложи още повишения на лихвите.¹⁵

3. Състояние на кредитирането в България

Проблемните кредити и необслужваните активи отдавна са проблем в българските банки, създавайки заплахи за стабилността на банковата система. Въпреки че е налице спад на равнището на „лошите кредити“, за българската банкова система този показател е значително над средното равнище за ЕС (фиг. 3).

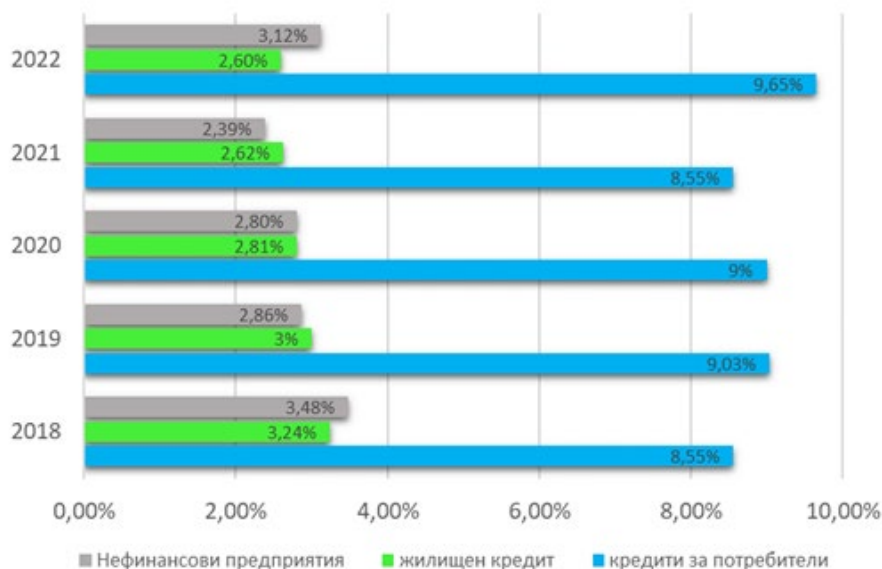

Фиг. 3. Съпоставка на необслужени кредити между ЕС и България.

Източник: БНБ, ЕСВ.

Поредното увеличение на лихвения процент идва тази година, след като още от миналото лято Европейската централна банка започна да повишава своята основна лихва. Стойността на ОЛП не влияе пряко върху лихвите

по кредитите и депозитите. Ключовото обаче е, че показателят се използва за изчисляването на наказателната или законната лихва при забава.¹⁶

Фиг. 4. Лихвени проценти по потребителски, жилищни и фирмени кредити в България.
Източник: БНБ.

Докато към края на 2022 г. се наблюдава намаление на лихвите по жилищни кредити, поради поскъпването на ресурса се прогнозира повишаване с 1% - до 3,5% до края на тази година. Повечето банки в еврозоната са обвързали лихвите по кредитите с индекса Юрибор (Euribor), по

който лондонските банки отпускат необезпечени овърнайт депозити една на друга. В България върху Юрибор се формират лихвите по кредитите само за юридически лица. Именно в този сегмент банките увеличават лихвите, докато тези за физически лица остават същите.

Фиг. 5. Основен лихвен процент в България.

Източник: БНБ.

Основният лихвен процент на БНБ през януари е 1,42%. На 1 април 2023 г. той се повишава до 2,47%. Ако до момента сме очаквали по-плавно повишение на лихвите, то със сигурност ще бъде забързано, защото случващото се

е предизвикателство в чисто макроикономически аспект по отношение на несигурността.

Един от най-важните показатели за ефективността на кредитния риск мениджмънт е делът на необслужваните кредити (фиг. 6).

том 8, брой 1, май 2023

Фиг. 6. Дял на необслужваните кредити и аванси в общите кредити и аванси на банковата система в България.

Източник: БНБ.

Става ясно, че има продължаващ спад на брунтните и нетните необслужвани реструктурирани кредити и увеличение на обслужваните реструктурирани кредити. Тази динамика е обусловена изцяло от нарастването на кредитния портфейл. Банките се стремят да компенсират загубите на приходи от лихви не само с увеличение на такси и комисионни, но и със значително повишение на обема на отпуснати кредити, особено за покупка на жилище. Това повиша риска за системата и оказва влияние върху растящите „с високи темпове“ цени на жилищата.

Специфични за страната фактори, даващи отражение върху кредитния риск и върху лошите кредити са ниските доходи, обвързване на банки с фирми, ниска финансова култура, лесното отпускане на заеми.

Заклучение

Управлението на кредитния риск винаги е предизвикателство и то става още по-сложно на фона на нестабилността на пазара и променящите се регулаторни насоки. Банките все повече се нуждаят от задълбочени аналитични прозрения, за да разберат стойността и рисковете, свързани с тяхното кредитно портфолио, както и да отговорят на пазарните колебания и регулаторни изисквания (например стрес тестове и управление на капитала). Кредитната диагностика сравнява качеството на кредитните процеси „от край до край“ (включително избор на риск и превъзходство на клиента), както и тяхната оперативна ефективност спрямо тази на конкурентите. В крайна сметка, има какво да се усъвършенства и подобри, за да не изпитват затруднения и двете страни по кредитната сделка.

¹ Трифонова, С. (2015), Управление на риска на банката, Тракия М, София, с. 33-34.

² Петров, Д. (2014). Кредитният риск-мениджмънт в аграрната сфера, Елпринт 96 ООД, с. 14.

³ пак там

⁴ пак там

⁵ Goraieb, E., Kumar, S., Papanides, T., Credit risk, McKinsey & Company.

⁶ BIS (2020). The standardised approaches for the recognition of credit risk mitigation, such as collateral and guarantees, CRE22.

⁷ Commerzbank (2022). Kredite richtig absichern.

⁸ Muromachi Y. (2022). Pricing and Risk Evaluation of Interest Rate Risk and Credit Risk under Regime-Switching Environment, Research Paper Series № 34, p. 3.

⁹ CFI Team (2023). Credit Risk Analyst, CFI.

¹⁰ Stanjura, Z. (2022). Banking sector: Council agrees its position on the implementation of Basel III reforms, European Council, Council of the European Union.

¹¹ ЕВА. Implementing Basel III in Europe.

¹² Георгиев, Л., Вълканов, Н., Ямболов, А. (2018). Връзката „конкурентност – стабилност“ през призмата на банковата система в България. ИУ-Варна, с. 25.

¹³ Жекова, Т. (2022). Действията на ЕЦБ ще се отразят повече на новите кредити, отколкото на отпуснатите. Bloomberg TV Bulgaria.

¹⁴ пак там.

¹⁵ Кирчев, К. (2023). Инфлацията в еврозоната през февруари е над очакванията, на ход е ЕЦБ. В-к Капитал.

¹⁶ Петров, А. (2023). Основната лихва в България се качва за пети пореден месец – до 1,82%. Дивидент.

том 8, брой 1, май 2023

Любомира Николова

Сигурността на личните данни в банкирането: анализ на киберзаплахите и методи за защита

Любомира Николова е бакалавър в 3-ти курс, специалност „Финанси“ на Икономически университет град Варна. Родена в град Варна, завършва средното си образование в Четвърта езикова гимназия „Фредерик Жолио-Кюри“, с интензивно изучаване на френски и испански език. През студентските си години взема участие в клуб „Финанси“, благодарение на който се организират множество събития за студенти, които искат да задълбочат знанията си, да участват в състезания и дебати, и да намерят среда за бъдещо професионално развитие. Интересите ѝ са насочени в областта на публичните финанси, сигурността на личните данни и дигитализацията в областта на финансовите институции. За контакт с автора: nikolovalubomira@gmail.com.

В днешната ера на глобализация и цифровизация, киберсигурността играе изключително важна роля в сферата на банкирането, особено като се има предвид, че финансовите институции се нареждат сред основните цели на киберпрестъпниците. Тези институции управляват огромни количества чувствителна и финансова информация, като банкови сметки, лични идентификационни данни, трансакционни записи, информация за инвестиционни портфейли, корпоративна интелектуална собственост и други чувствителни активи, които представляват значителна стойност за киберпрестъпниците. Тези данни не само, че поддържат ежедневните операции на финансовите институции, но са и критични за поддържането на доверието и стабилността в отношенията с клиентите и бизнес партньорите. С нарастващата ни зависимост от дигитални технологии, хакерите стават все по-напористи в своите методи, като често успяват да останат незабелязани от служители и клиенти, които рядко са в състояние да идентифицират техните противоположни действия своевременно.

Разбирането на тази нарастваща заплаха и необходимостта от адекватни мерки за защита на чувствителната информация ме подтикна да проведя анкетно проучване сред населението. За тази цел е проведена анкета в платформата Google Forms. Нейната задача е да съдейства за проучването на обществените нагласи на българските граждани към защитата на личните им данни в банките и мерките, които предприемат за предпазване от възможни кибератаки. Резултатите от това проучване са от съществено значение за оценка на ефективността на съществуващите стратегии за киберсигурност. В проведено проучване чрез анкета участие вземат 112 души, като жените представляват 70% от анкетираните. Възрастовата структура на участниците е разнообразна, като обхваща лица на възраст от 18 до над 55 години. Основната възрастова група, представляваща най-голям процент от участниците (71.4%) са от групата на поколение Z между 18 и 24 години. На второ място с 9,8% се нареждат участници между 25 и 34 години. Хората над 55 години представляват само 2% от анкетираните. Останалите проценти са разпределени равномерно с 8% между участниците във възрастовите групи от 34 до 44 години и от 45 до 54 години.

Анализът на професионалната принадлежност на участниците в проучването разкрива, че значителна част от

тях 50% са студенти или учащи, което подчертава младежката динамика на групата. Работещите в сектора на финансите формират втората по големина група с 15,2% от анкетираните. Следват участниците от ИТ и технологичната сфера с 12,5%. Секторът на образованието и държавната администрация също са представени с 8,9%.

Резултатите от проучването показват, че голямо мнозинство - 83% от респондентите имат ясно понятие за термина "киберзаплаха", свързвайки го най-вече със злонамерен софтуер, като вируси, троянски коне и други подобни. Това подчертава обществената осведоменост относно някои от най-честите кибератаки и подкрепя идеята, че информационната сигурност става все по-призната важност сред населението. Сравнително малък процент от анкетираните - 13.4% свързват термина със специфични атаки като фишинг и ransomware, което може да означава, че подробностите около различните видове киберзаплахи може би не са толкова широко разбрани или разпознаваеми от обществото. Въпреки това, фактът, че повечето участници имат поне основно разбиране за концепцията на киберзаплахите, предоставя положителна основа за развитие на по-задълбочени образователни кампании, насочени към повишаване на цифровата грамотност и осигуряване на по-добра киберзащита на индивидуално и организационно ниво.

Анкетата показва, че възприятията относно киберсигурността сред участниците са разпределени, като 36,6% от тях смятат, че разполагат с добри базови познания за ключови понятия. Това предполага значително ниво на информираност, което е жизненоважно в борбата с киберпрестъпленията. От друга страна, 26,8% имат известно разбиране, но може би не са напълно запознати с детайлите, докато 24,1% са чували термините, но не ги разбират напълно. Само 12,5% от анкетираните ясно заявяват, че не разбират концепциите. Тези данни подчертават нуждата от по-задълбочени образователни инициативи за повишаване на обществената осведоменост и уменията за реагиране на киберзаплахи, като същевременно предоставят полезна информация за потенциалните области, в които трябва да се увеличат усилията за обучение и превенция в ситуацията на все нарастваща зависимост от технологиите.

Статистиката от проучването илюстрира осведомеността относно известни кибератаки във финансовата система сред анкетираните. Събраните данни от анкетата

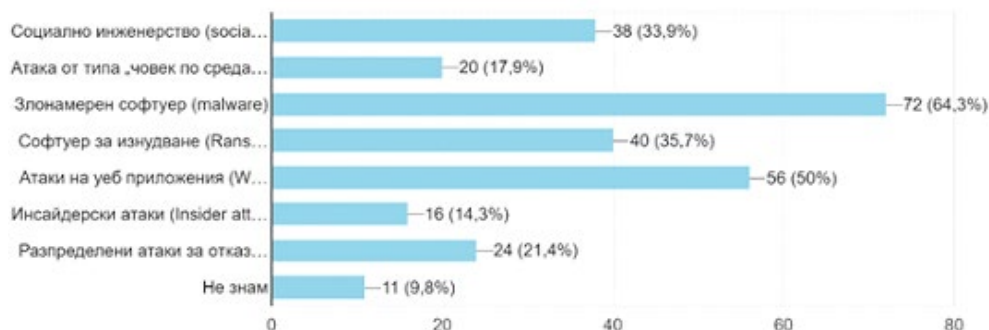
том 8, брой 1, май 2023

показват, че повече от една трета от участниците - 44,6% не са запознати с конкретни случаи на кибератаки във финансовата система, което подчертава потенциална липса на осведоменост относно киберзаплахите в този сектор. В същото време, събития като атаката срещу JP Morgan и Bangladesh Bank Heist са известни съответно на 39,3% и 19,6% от анкетиранияте, което показва, че значими киберинциденти успяват да привлекат общественото внимание. Това може да отразява ефекта на медийното отразяване върху осведомеността на обществото за важността на киберсигурността. Значителен брой участници са също така наясно с атаките срещу Equifax и сериите от атаки Carbanak, които са допринесли за широкото признание на опасностите, които киберпрестъпността представлява за финансовата индустрия. Отчитайки тези отговори, е важно да се увеличи информираността и образованието на обществото относно киберзаплахите, за да се засили защитата на финансовите институции и техните клиенти. В съвременния цифровизиран свят, кибератаките придобиват различни форми и се насочват към слабости в информационните системи на институциите. Пример за това е атаката срещу JP Morgan, една от най-значителните кражби на финансова информация в исто-

рията, където киберпрестъпници успяват да откраднат данни на милиони клиенти. Bangladesh Bank Heist е друг резонансен случай, при който през 2016 година хакери използват подправени банкови преводи, за да откънат 101 милиона долара от централната банка на Бангладеш. Всяка от тези атаки демонстрира рисковете и потенциалните уязвимости във финансовата система, подчертавайки необходимостта от усъвършенствани сигурни мерки, строг мониторинг и превантивни стратегии за защита срещу киберзаплахите. Тези събития служат като сериозно предупреждение за важността на киберсигурността и за необходимостта от непрекъснато бдително наблюдение и приспособяване към постоянно променящите се схеми на киберзаплахите.

На фиг.1 са представени най-честите методи, които използват хакерите за получаване на достъп до лични данни според анкетиранияте, като имат възможност да посочат повече от един отговор. Мнозинството от участниците – 64.3% идентифицират злонамерения софтуер като водеща заплаха за неправилен достъп до лични данни, отразявайки обществената осведоменост за рисковете, свързани с такива кибератаки.

Според вас, кои са най-честите методи, използвани от хакерите за получаване на достъп до лични данни? (Може да изберете повече от един отговор)
112 отговора

Фиг. 1. Най-чести методи, използвани от хакерите, за получаване на достъп до лични данни.

Източник: Анкетно проучване на автора.

Социалното инженерство, включително фишинг атаки, се разглежда като сериозен риск от 33.9% от респондентите, отразяващ концепцията, че човешкият фактор остава критичен елемент в киберсигурността. Ransomware също е възприет като значима заплаха от половината участници - 50%, което подчертава нарастващото влияние на този вид атаки. Други известни заплахи, като инсайдерски атаки и разпределени атаки за отказ на услуга (DDoS), също са разпознати, което показва разширяване на осведомеността относно разнообразието на киберзаплахите. Този спектър от реакции илюстрира ползата от непрекъснатото обучение и информиране на обществото относно различните видове киберзаплахи и подчертава необходимостта от многостранен подход към киберсигурността, който да включва технически защити,

стратегии за превенция и повишаване на вътрешната кибербдителност.

Данните от анкетата, събрани от 112 респонденти относно честотата на актуализация на техните пароли, разкриват тревожни тенденции в поведението на потребителите свързани с киберсигурността. Близо половината от анкетиранияте - 47,3% признават, че никога не актуализират своите пароли, което поставя техните лични и финансови данни в значителен риск от кибератаки. По-малко от една четвърт - 28,6% ги променят понякога, в рамките на шест до дванадесет месеца. Само 12,5% от участниците в анкетата извършват промяна на паролите си често, т.е. на всеки три месеца, което е препоръчителната практика според много експерти по киберсигурност. Минимален процент 11,6% актуализират паролите си

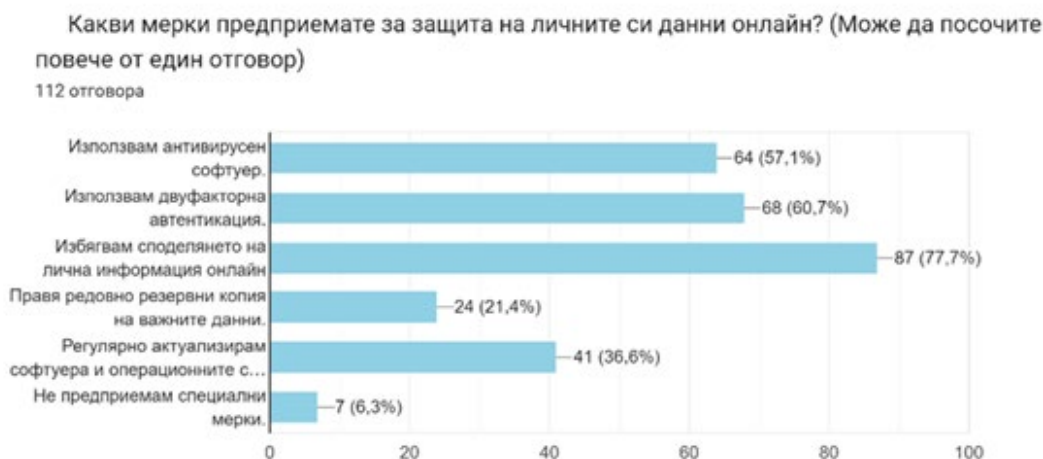
том 8, брой 1, май 2023

рядко, може би веднъж на година. Тези показатели са тревожен знак, който отразява липсата на осведоменост или недостатъчна мотивация у потребителите да поддържат своите онлайн профили защитени. Потребителите показват смесени практики по отношение на управлението на паролите и използването на мерки за киберсигурност. По-голямата част от анкетираните - 61,6% използват различни пароли за различните си акаунти, което е положителен признак за осъзната нужда от диференцирана защита на онлайн идентичността. Въпреки това, все още съществува голяма пропорция - 30,4% на потребители, които се ограничават до малък брой пароли, използвани ротативно, което повишава риска от компрометиране на няколко акаунта едновременно. Това подчертава необходимостта от повишаване на информираността относно рисковете, свързани с повторното използване на пароли.

Относно двуфакторната автентикация, значителна част от анкетираните - 62,5% не само са информирани, но и

активно я прилагат, което подобрява тяхната онлайн сигурност. Трябва да се отбележи, че е налице възможност за образователни инициативи, тъй като 30,4% са запознати с метода, но не го използват, а 7% изобщо не са наясно с това допълнително средство за защита. Обединявайки тези два аспекта, можем да заключим, че докато има очевиден напредък в прилагането на подобри практики за киберсигурност сред потребителите, все още има значителен потенциал за подобрене. Важно е да се засили информационната кампания и обучение за сигурността на паролите и двуфакторната автентикация, за да се минимизират рисковете от кибератаки и да се повиши общата устойчивост на цифровата среда на потребителите.

На фиг. 2 са представени мерките, които респондентите спазват за защита на лични данни онлайн. Отново на анкетираните ми е дадена възможност да посочат повече от един отговор.

Фиг. 2. Мерки, които респондентите предприемат за защита на личните им данни.

Източник: Анкетно проучване на автора.

Повече от половината избягват споделянето на информация - 77,7%, използването на двуфакторна аутентификация е също така предпочитано от доста от анкетираните - 60,7% и използването на антивирусен софтуер (57,1%) се нарежда в топ 3 мерки, предпочитани мерки. Макар и по-малък процент - 36,6% редовно актуализират своите системи, само 21,4% правят редовни резервни копия на своите данни, което е съществен компонент на добрата киберхигиена, докато притеснителни 6,3% не предприемат никакви специални мерки за защита. Тези данни подчертават нуждата от по-голяма осведоменост и по-активно прилагане на различни стратегии за киберсигурност за опазване на личната информация онлайн. Анализирайки отговорите от анкетата се забелязва контраст между възприятията за защитните действия на финансовите институции и осведомеността на хората относно регулациите за защита на данните.

Около 41% от анкетираните смятат, че мерките за сигурност, предприети от банкови и финансови организации са достатъчни за защита на личните данни. Този факт подтиква към извода, че дори в контекста на обществена информираност, все още има възможности за усъвършенстване на практиките и прозрачността, особено в комуникацията между институциите и клиентите им. Тази тенденция подсказва за необходимостта от укрепване на доверието и клиентското изживяване, което да утвърди висока степен на защита на потребителските данни и да подсили чувството за сигурност в цифровото пространство. Вземайки предвид анкетните данни относно възприятията за мерките на финансовите институции и правната рамка в България за защита на личните данни, изводът е, че респондентите демонстрират умерена увереност в съществуващите системи за сигурност.

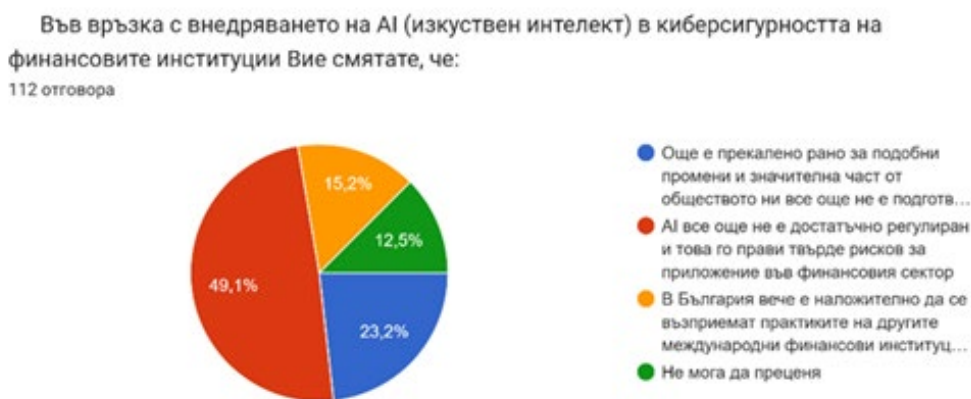
От проведеното проучване можем да си направим следните изводи относно запознатостта на анкетираните

том 8, брой 1, май 2023

с Регламента за защита на личните данни (GDPR) и неговите изисквания. Най-голям брой от анкетираните, 30 души (26,8%), са дали оценка 1 на скала от 1 до 5, което показва ниско ниво на запознатост с GDPR. Около 20,5% от анкетираните (23 души) са дали оценка 3, което показва средно ниво на запознатост. Сравнително голям дял от анкетираните, 24 души (21,4%), са оценили своето ниво на запознатост с оценка 4, което предполага добро ниво на познания относно GDPR. 17 души (15,2%) са дали оценка 5, което индикира високо ниво на запознатост с GDPR. 18 души (16,1%), които са дали оценка 2, също спадат към групата на не толкова добре запознатите с регламента. В обобщение, по-голямата част от анкетираните показват различни нива на запознатост с GDPR, като значителна част от тях все още имат нужда от допълнително информиране и обучение по темата. Това показва необходимостта от продължаващи усилия за повишаване на осведомеността и разбирането на регламента сред потребителите.

Преобладаващата част от анкетираните - 48,2% дават средна оценка за адекватността на правната защита срещу кибератаки в банковия сектор. Комбинирано с предходната обратна връзка, това подчертава общата тенденция за необходимост от по-добра информираност и по-ясни действия от страна на институциите за гарантиране на личната сигурност на потребителите. Въпреки осведомеността за GDPR и прилагането на различни мерки за защита на личните данни, отговорите от анкетата показват, че потребителите продължават да изразяват потребност от засилване на правните и оперативни механизми, задължени да управляват и предпазват тяхната цифрова поверителност и сигурност.

Според предоставените данни от анкетата, можем да наблюдаваме разнообразие в мненията относно въвеждането на изкуствен интелект (AI) в сферата на киберсигурността във финансовите институции на фиг. 3.

Фиг. 3. Отговор на въпрос относно внедряването на AI в киберсигурността.

Източник: Анкетно проучване на автора.

Почти половината от участниците - 49,1% смятат, че все още е рано за такива промени и че значителна част от обществото не е напълно подготвена за тях. Съществен процент - 23,2% изразяват притеснения, че AI още не е достатъчно регулиран и това би могло да внесе допълнителни рискове във финансовия сектор. Малък дял от анкетираните - 15,2% считат, че България вече е в състояние да прилага международните практики за използване на AI в киберсигурността. Докато някои - 12,5% не се чувстват в позиция да формират становище по въпроса. Тези резултати подчертават колебанията и необходимостта от по-задълбочено образование и информационни кампании относно потенциалните предимства и предизвикателства на интегрирането на AI в защитата на личните и корпоративни данни.

От представените анкетни резултати става ясно, че голяма част от участниците са на мнение, че иновациите в областта на технологиите за сигурност ще продължат да имат съществено въздействие върху бъдещето на кибер-

сигурността във финансовите институции. Изследването отразява предпазлив оптимизъм сред участниците относно въздействието на технологичните иновации и внедряването на изкуствен интелект в сферата на киберсигурността на финансовите институции. Преобладаващата част от анкетираните изразяват съдържано доверие в съществуващите защитни мерки и правни рамки, подчертавайки необходимостта от тяхното укрепване и обновление за осигуряване на цифровата поверителност и сигурност. Познанията за GDPR и прилагането на мерки за защита са широко разпространени, но съществува потребност от продължаващо образование и диалог между финансовите институции и техните клиенти, за да се гарантира защитата на личните данни на потребителите.

Освен това, резултатите от анкетата подчертават нарастващата роля на иновациите като ключов елемент в развитието на киберсигурността, като стимулират банковия сектор да продължи с инвестициите в новите технологии.

том 8, брой 1, май 2023

Това изисква синхронизиране на иновационните подходи с обществената готовност и съществуващите правни структури, за да се осигури ефективна защита в дигитализацията се свят. Така анкетните данни предоставят основа за разработването на стратегии, които насърчават

интеграцията на съвременни технологични решения в сигурната инфраструктура на финансовите институции, създавайки равновесие между иновациите и настоящите операционни изисквания.

том 8, брой 1, май 2023

Седмица на парите в ИУ-Варна с партньорството на Junior Achievement Bulgaria

Седмицата на парите (Global Money Week) е международна инициатива на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР), насочена към повишаване на финансовата грамотност сред младите хора. ИУ – Варна активно участва в нея в партньорство с Junior Achievement Bulgaria (JA Bulgaria), като организира лекции, семинари и практически обучения с експерти от финансовия сектор, насочени към управлението на личните финанси, инвестициите и предприемачеството. Чрез това сътрудничество ИУ-Варна и JA Bulgaria подпомагат изграждането на практически умения у студентите, насърчават иновативното мислене и ги свързват с бизнеса, затвърждавайки ролята на университета в подготовката на бъдещи финансисти и икономисти.

На 24 март 2023 г. в Икономически университет - Варна се проведе студентска финансова викторина, като част от глобалната седмица на парите. Организираната под егидата на ОИСР инициатива се провежда за 11-та поредна година, а ИУ-Варна се включва за втори път в нея. Събитието „Финансова викторина“ бе организирано съвместно от катедра „Финанси“, сектор „Управление на проекти“ и Junior Achievement Bulgaria, които обединиха усилия, за да предоставят на студентите възможност да изразят своите знания и умения в сферата на финансите. В рамките на викторината участниците имаха възможност да се изправят един срещу друг, отговаряйки на разнообразни въпроси, свързани с личните финанси, банковата система, инвестициите и управлението на риска.

В Студентската финансова викторина се включиха 30 студенти от ОКС "бакалавър", обучаващи се в различни специалности в Университета. Участниците бяха мотивирани да демонстрират своите знания и аналитични умения в областта на финансите, като показаха завидна подготовка и състезателен дух. Състезанието се проведе в интерактивен дигитален формат. Това също така допринесе за по-динамично и ангажиращо преживяване, като се използваша различни дигитални инструменти за измерване на резултатите и проследяване на представянето на участниците в реално време.

Състезанието беше организирано в три кръга с нарастваща трудност, като във всеки следващ етап предизвикателствата пред студентите ставаха все по-сложни и изискваха бърза мисъл. След оспорваната надпревара в първите два кръга само десетте най-добре представили се участници успяха да се класират за финалния етап. Първият и вторият кръг включваха въпроси с избираем отговор, които обхващаха широк спектър от теми – основи на финансите, банково дело, управление на личните финанси, инвестиции, данъчно облагане, макроикономически процеси и икономическа политика. За да се внесе допълнителен интерактивен елемент, бяха включени и видео въпроси, които изпитваха не само академичните

познания, но и общата култура и логическото мислене на студентите. Тези въпроси изискваха от участниците да анализират информация, представена визуално, което беше допълнително предизвикателство в сравнение със стандартните тестови въпроси.

Както в реалния икономически свят, където решаваща се явява конкуренцията за ограничените ресурси, така и тук участниците трябваше да действат бързо и ефективно, тъй като времето за отговори беше ограничено. Умението за бързо вземане на решения под напрежение беше един от ключовите фактори за успеха в първите два кръга. Финалният трети кръг се оказа най-предизвикателната част на състезанието с основно значение за крайното класиране. В него участниците трябваше да отговорят на десет отворени въпроса, строго специфични, изискващи точен отговор и обхващащи изброените тематки, като целта бе изпитване в дълбочина на общата култура и финансовите познания на участниците.

Състезанието беше изключително оспорвано, тъй като разликите в точките между участниците бяха минимални, а всеки правилен отговор можеше да бъде решаващ за крайното класиране. Финалният етап на състезанието доказа, че успешното справяне с финансовите предизвикателства изисква не само знания, но и аналитични умения, критично мислене и способност за вземане на информирани решения под напрежение.

Викторината се утвърди като едно интересно и полезно събитие за студентите, предоставяйки им възможност не само да демонстрират знанията си, но и да научат нещо ново. Следвайки мотото на глобалната инициатива на ОИСР - „Plan your money, plant your future“, състезанието изпълни своята цел да подчертае важноста на финансовата грамотност и нейната роля за успешното управление на личните и корпоративните финанси и да предизвика интерес към финансовата проблематика и значението на образователните инициативи в тази област.

Йосиф Николов
студенти, 3 курс, спец. Финанси, ИУ-Варна

том 8, брой 1, май 2023

Национален конкурс за студентско есе: Финансовите иновации през погледа на поколение Z

Катедра „Финанси“ на Икономически университет – Варна организира конкурс за студентско есе по повод 100 години от преподаването на финансова наука в университета. Темата на конкурса предизвика интереса на студенти от различни специалности, като в надпреварата се включиха 14 участници. Есетата бяха оценени анонимно и независимо от тричленно жури в състав: проф. д-р Стефан Вачков, доц. д-р Любомир Георгиев и доц. д-р Димитър Рафаилов. Отличените автори получиха парични награди, а техните есета се откриха с оригинални идеи, задълбочен анализ и иновативен поглед към финансовите технологии. Публикуваме есето, класирано на второ място, написано от Гивезка Генчева, студентка в трети курс, специалност „Финанси“.

Според мен, за да разберем финансовите иновации през погледа на поколението Z, трябва да отговорим на три въпроса:

Първият въпрос е: *Как младите хора възприемат иновациите в сферата на финансите?*

Поколението Z са хора, родени между 1996 и 2009 години, в което влизам и аз. Ние сме първото дигитално поколение, тъй като от малки можем да работим с мобилни устройства и да инсталираме приложения. Тук е ключовият момент за бум на иновациите в дейността на финансовите институции. Нужно е постоянно да се променят и подобряват услугите в дигиталната среда, за да отговарят на очакванията на нашето поколение. Почти всички от Поколението Z вече имат банкови сметки. Ние сме свързани с интернет и технологиите. Това е основното нещо, което ни отличава от другите поколения. Вече сме свикнали да работим с технологиите вкъщи. Макар, че живия контакт „очи в очи“, би ни допринесъл за нашето личностно развитие, голяма част от учебния материал може да се предаде на студентите „онлайн“. Иновациите според мен са свързани с това, че ние искаме да има повече учебен материал, който да ни се изпраща по електронен път, повече индивидуални консултации да се извършват по електронен път. Повечето от половината от това поколение мечтаем да развием собствен бизнес и да постигнем връх в кариерата ни. Аз искам да се реализирам в сферата на Финансите и имам желание да натрупам много знания, които да ги приложа и да ми помогнат да си изградя една успешна кариера.

Вторият въпрос е: *Доколко нагласите на поколение Z за използване на финансови услуги се различават от тези на предишните поколения?*

Аз мисля, че ние сме много амбицирани да успеем с това, което се захващаме. За да успеем имаме умения, които са свързани с добра комуникация и с решаване на проблеми. Искаме да сме по-силни в публичното изказване и в своите комуникативни умения. Някои от тези ключови умения, трябва да се състезават в икономика, основана на иновации или знания. Въпреки че използваме различни технологии, ние учим за финансови теми от родителите си като например: Една част от нашето поколение са обсъждали с какви финансови средства разполагат родителите им, а друга част от нас, как да печелим пари заедно с родителите си. В резултат на това нашето Поколение Z е съумяло да учи и работи едновременно. Това е основната разлика от предишните поколения

родители, които не са говорили за пари или финансови теми с децата си и не са мислили да работят, докато следват, особено докато са редовна форма на обучение. Говоренето за лични финанси е един от най-добрите начини, по които родителите могат да помогнат на децата си да вземат по-добри решения за финансиране. Ние поемаме отговорност за финансовото си състояние, или поне сме наясно, че парите и електронното банкиране вървят заедно, защото вече не е нужно да се носят пари на ръка – достатъчно е да се зареди банкова сметка. Също така всички плащания вече може да се осъществяват с карта.

Третият въпрос е: *Имат ли бъдеще традиционните финансови институции през погледа на Z-генерацията?*

Поколение Z не е свикнало да изпълнява дейности и процедури механично, вече всичко може да се разплаща и от личния компютър или от GSM-а. Много добра практика ще бъде в разработването на решения в банковите мобилни услуги да участват и потребителите от нашето поколение Z – постоянно да бъдат питани за тяхното мнение и какви нови електронни услуги биха искали да получат.

Това поколение е бъдещата клиентска маса на финансовата индустрия. Може би 100 % от нашето Поколение Z използва мобилни финансови приложения ежедневно. Мисля, че нашето поколение сме по-консервативни, когато говорим за финанси – харчим по-малко, вземаме по-малко заеми и сме по-заинтересовани, когато става дума за личните ни финанси. Имаме голямо доверие в банките и вече разплащаме основните ни семестриални такси, наеми, ток и вода по електронен път, като спестяваме много време. Заинтересовани сме от приложения, които ни предлагат възможност за бързи разплащания, управление на разходите, бюджетирание и мобилни плащания. С очакванията ни за технологични иновации и дигитално обслужване, поставяме нови предизвикателства пред всички финансови институции. Нашето дигитално Поколение Z държи на повече и по-улеснени електронни приложения от финансовите институции, които да улеснят живота ни, като Хибриден облак, Роботизирана автоматизация на процесите, Незабавни плащания и други.

От всичко дотук мога да обобщя, че нашето Поколение Z, в което влизаме аз и моите състуденти, искаме непрекъснато да има промени в дигиталната среда, защото самите ние сме свикнали да работим с различни техно-

том 8, брой 1, май 2023

логии и приложения, които ще ни допринесат за нашето личностно развитие. Според мен трябва да продължават да се създават все по-нови електронни приложения и услуги, с които ние от Поколение Z да се усъвършенства-

ме и да придобием все повече знания и опит, защото ние сме бъдещето на нашата мила родина – България.